

ANDRÁS SZABOLCS

ISKOLA MÚLT IDŐBEN

A gyergyószentmiklósi Fogarassy Leánynevelő
Intézet 1876 – 1948

1.3. Iskola a változó rendszerek korában

Fejezetünknek azért adtuk ezt a címet, mert 1918 és 1948 között az iskola, és vele az egész erdélyi magyar társadalom, több politikai rendszerrel szembesült, és mindegyikben meg kellett találja fennmaradásának módját. Az alkotmányos monarchiát királyi diktatúra követte, pár év magyar kormányzás után pedig a kommunizmus építette ki a maga totalitárius rendszerét, amely végül is felszámolta a Fogarassy Leánynevelő Intézetet. Ezt a küzdelmes, de nagy személyiségeket felvonultató négy évtizedet mutatjuk be a következő alfejezetekben.

1.3.1. Alkalmazkodás a román jogrendszerhez

1.3.1.1. A fegyverszünetről Trianonig (1918-1920)

1918. november 3-án Ausztria-Magyarország aláírta a fegyverszünetet, és még majdnem két év telt el, amíg a trianoni békediktátum megszületett. Ebben az átmeneti korszakban Erdély már román fennhatóság alá került, de a magyar lakosság reménykedett, hogy fennmaradhat a dualista kormányzat. Így egy ellentmondásos helyzet alakult ki még a tanügyben is, Románia hozzálátott a saját rendszere bevezetéséhez, a magyarok igyekeztek menteni a menthetőt. Erre a helyzetre jól rávilágít a Csík vármegyei tanfelügyelő 1918. végi rendelete, amelyben levetette Ferenc József király képét az osztálytermek faláról, de hozzáfűzte, hogy őrizték meg valahol a képet.⁸⁵ Ennek az állapotnak a folytonosságát bizonyítja, hogy egy év

múlva a püspökség is kiadott egy rendeletet, hogy a román kormányzótanács rendeleteit nem kell figyelembe venni a felekezeti iskolákban, azok csak „más“ iskolákra vonatkoznak. Így a felekezeti iskolákban nem kötelező a román nyelv, csupán a vezetőség saját belátása alapján lehet bevezetni.⁸⁶

Helyi szinten sem indult jól a román fennhatóság bevezetése. A városba 1919. elején érkeztek meg a román csapatok Vulturescu kapitány vezetésével, aki azonnal elrendelte, hogy minden intézményre ki kell tűzni a román zászlót. Ezt az egyházi előjárók, köztük Görög Joachim iskolaigazgató, elutasították, arra hivatkozva, hogy a párizsi konferencia még nem határozott Erdély sorsáról. Az elutasítás következménye zárka lett, a két plébános 1919. áprilisban két hetet börtönben töltött.⁸⁷ Az új kormányzat nem tétlenkedett tanügyi téren sem, még ebben az évben Brassóba rendelték a nyelv- és a történelem szakos tanárokat (köztük Görög Joachimot) román nyelvtanfolyamra.⁸⁸ 1920 januárjától a Fogarassy Leánynevelő Intézetben be is vezették a román nyelv tanítását, az igazgató oktatta. Heti három órában tanulták a diákok, ezért meg kellett szüntessék a kézimunka órákat.⁸⁹

Mindezek fényében érthetővé válik az az elkeseredés, ami az igazgató beszédéből sugárzott már az 1919-es tanév megnyitásakor október 6-án: „Kemény megpróbáltatásnak vagyunk kitéve. Porig vagyunk alázva, nekünk hallgatnunk, nekünk túrnunk kell... De ne csüggedjünk... bátran, ernyedetlen kedéllyel kell nehéz munkánkhoz látnunk. Nélkülözhetetlen szüksége van ifjúságunknak kitartó működésünkre. Az elmúlt és szennyes áradatnak még az emlékét is ki kell törölnünk gyermekeink lelkéből.”⁹⁰ Az utolsó mondatával az igazgató az őszirózsás forradalomra utalt. 1920. június 4-én végül is eldőlt Erdély sorsa, így az iskola meg kellett találja fennmaradási lehetőségét a román tanügyi rendszerben.

1.3.1.2. Az intézet helye a román tanügyi rendszerben

Románia nem késlekedett bevezetni saját tanügyi (és politikai) rendszerét a frissen szerzett területekre. 1920-ig még Magyarország fizette az erdélyi tanárokat, miközben őket a román király iránti hűségesküre kötelezték. 1919. december 9-én Románia aláírta az ún. kisebbségi egyezményt, amely szabályozta a tanügyet is: a kisebbségek saját költségen tarthattak fenn saját iskolákat, de már kötelező volt a román nyelv oktatása. 1920-ban megalakult a kolozsvári Közoktatásügyi Főtitkárság azzal a céllal, hogy felgyorsítsa a románosítást. Három évvel később már az iskolák anyagi hátterét biztosító erdőtulajdont is megkurtították (erről szólunk lennebb az 1.3.3.1. alfejezetben). A korszakot meghatározó törvényi keretet, a tanügyi törvényt 1924. július 24-én fogadták el, amely megalkotta az ún. „kultúrzóna” fogalmát: a magyar többségű megyékbe, mint pl. Csík, jelentős állami kedvezményekkel román tanerőket telepítettek, és tovább korlátozták a magyar oktatás kereteit. Általában nézve, 7 és 16 év között kötelező és ingyenes volt az oktatás, amit eleminek neveztek. 16 és 18 év között létrejött a „felnőttek iskolája”, vagy líceum, ami felváltotta a polgári iskolát.⁹¹

A román oktatáspolitikai helyi szinten sok nehézséget okozott, maga az intézet is kitartó küzdelmet kellett folytatasson megmaradásáért és jellegének megőrzéséért. Mindezt fokozta, hogy a városban az egyetlen magyar középiskola maradt, mivel a M. Kir. Állami Főgimnáziumot román tannyelvűvé változtatták. Szabó György plébános, miután sikertelenül próbálta egyházivá nyilvánítani a főgimnáziumot, megnyitotta az intézetet a fiúk előtt, hogy ők sem maradjanak nagyobb fokú képzés nélkül. Az 1919-20-as tanévben kilenc, a 1921-22-ösben 28 fiú tanult a polgári iskolában, míg az elemiben 15.⁹² Ezzel azonban nem érte el a célját, sőt az iskola a hatóságok figyelmének középpontjába került. Az intézményt államellenes tevékenységgel vádolták, bezárással fenyegették. Erről a

drasztikus lépésről lemondtak, de más úton léptek fel. 1923-ban minisztériumi rendelettel kötelezővé tették a román nyelvű oktatást az óvodában⁹³, 1924-ben *Comanaciu* revizor nem írta alá az iskola negyedikesének az abszolváló vizsgát igazoló bizonylatokat, hanem román nyelvű vizsgára kötelezte a növendékeket. Ezen a vizsgán természetesen a diákok nagy része nem ment át.⁹⁴

Számos szülő kezdetben román tannyelvű iskolába adta gyermekét, később látván, hogy a felekezeti magyar iskolák aránylag jól működnek, szeretnék volna odaíratni a diákokat. Ezt azonban az új rendszer megakadályozta, mégpedig úgy, hogy minden évben a tanfelügyelő személyes engedélye kellett a magyar osztály beindításához.⁹⁵ Egy másik módszer az volt, hogy csak igazoltan magyar nemzetiségű diákok iratkozhattak magyar iskolába, viszont az állam (bakói tanfelügyelőség) hatásköre volt eldönteni, hogy ki magyar, ehhez nem vették figyelembe sem a népszámlást, sem a vallást, de még a szülői nyilatkozatot sem.⁹⁶ Általában aki román iskolában kezdte tanulmányait, azt nem engedték átíratkozni magyar osztályba (Erről részletesebben szólunk ennek a fejezetnek a végén, az ellenőrzések bemutatásánál).

Az iskola akkor került újra veszélyhelyzetbe, amikor a szerzetesi iskolákban kötelezővé tették a román tannyelvet, miközben az iskolát (tévesen) *Institutul Surorilor de Caritate* néven tüntette fel az előjáróság. Ezért Majláth Gustáv Károly erdélyi püspök figyelmeztette az igazgatót: „A fenti számú felterjesztésében a nevelőintézetet az irgalmasnővérekének nevezete. Ez az elnevezés nemcsak nem felel meg a valóságnak, hanem veszélyt jelent az iskola nyelvére nézve.” Majd arra kéri az igazgatót, hogy az alapítólevél figyelembevételével szögezzék le az iskola helyes megnevezését.⁹⁷ Az igazgató eleget tett a kérésnek, és a püspökség így állapította meg az intézmény nevét: „A gheorgheni-i gyergyószentmiklósi *püspöki* leány nevelőintézet róm. kath. elemi és polgári leányiskolája.”⁹⁸ Következő év januárjában a

püspök **egy részletes levélben kifejtette, hogy** Fogarasy Mihály szándékai szerint az iskola tulajdonosa a mindenkori erdélyi püspök, a szatmári irgalmas nővérek csak az oktatásért felelnek. Ezért az iskola nem szerzetesi, hanem püspöki iskola. Egyben azt is egyértelművé tette, hogy a tandíj és az egyházadó között semmilyen összefüggés nincs.⁹⁹ Ezt azért hangsúlyozta ki a püspök, mert Szabó György plébános külön egyházzal próbálta megoldani a tanárok elmaradt fizetését, sikertelenül.

Az állami felügyelet megerősítésének gyakorlati módja a tanfelügyelői ellenőrzések voltak, amelyekből 1923 és 1949 között több mint ötven volt. Általában a megyei szak- vagy főtanfelügyelő látogatta meg az intézményt (ebben az időszakban a térség többnyire a bakói tanfelügyelőséghez tartozott), aki elsősorban a román nyelvtudást és az iratokat vizsgálta. Az ellenőrök buzgósága nagyfokú volt, habár akadt kivétel is. Például Nicolae Baboie igyekezett mindig dicsérő szavakat írni a jegyzőkönyvekbe. De mint említettük, ő volt a kivétel, mert ezekre a vizitekre inkább az volt jellemző, hogy szóvá tették a legapróbb hibákat is. A Trianon utáni közvetlen években az intézmény vezetősége azzal magyarázta a hiányos román nyelvismeretet, hogy a püspökségtől nem kaptak utasítást annak bevezetésére. Ezért 1924-ben határozottan felszólították az iskolát, hogy minden évfolyamon az órarendben első helyre kell tenni a román tanórákat, valamint minden hivatalos iratot és jelenléti naplót ezen a nyelven vezessenek.¹⁰⁰ Ezzel azonban nem volt vége az elvárásoknak, hamarosan újabb és újabb követelményeket támasztott a tanfelügyelőség: román nemzetiségű tanárnők alkalmazása, az óvodában csak románul beszéljenek, az iskolában, a szünetekben és az órán kívüli tevékenységekben is minden második nap a román nyelvet használják. A sűrű látogatásoknak azonban nem sok eredménye lehetett, hiszen 1926-ban a főtanfelügyelő éles hangon bírálta az iskolát: „Megfigyeltem, hogy két osztályban hiányzik a

király és a királyné képe. Felkérem az Igazgatóságot, hogy ott is tegye ki ezeket, valamint Románia térképét is minden osztályba ki kell tenni, nem csak ott, ahol Románia földrajzát tanítják. Minden osztályban kérdéseket tettem fel román nyelvből, a II. osztályban francia nyelvből is, valamint a IV. osztályban románok történetéből. A diákok román nyelvtudása megközelítőleg zéró, és ebben nem lehet különbséget tenni az osztályok között, mivel a II. osztályos diákok pont olyan gyengék, mint az I. osztályosok. A románok története oktatása egy paródia, megtanulnak kívülről egy-egy mondatot, anélkül, hogy értenék. Végezetül kijelentem, hogy ebben az iskolában a román nyelv és a románul oktatandó tantárgyak tanítása gyakorlatilag nem létezik. Ezekben a tantárgyakban egy komoly szervezőmunka szükséges, hogy ezt az iskolát is egyenlő szintre emeljék a többi középiskolával, valamint a diákok képesek legyenek tovább tanulni.¹⁰¹

Nem csak a diákok ismeretei képezték az ellenőrzések tárgyát, hanem a tanárokat is legalább annyira vizsgálták. Hűségesküt és a nyilvános tanítási engedély beszerzését várták el tőlük, de ha a tanfelügyelő úgy látta jónak, helyben levizsgáztathatta őket román nyelvből vagy alkotmányismeretből. II. Károly román király uralkodása és főleg diktatúrája a helyzet csak rosszabbodott. Az ellenőrök kifogásolták a kórus repertóriumát (túl magyaros volt), a diákok füzeteibe rajzolt népies motívumokat, stb. A helyzet odáig fajult, hogy 1934-ben a tanfelügyelőség elrendelte Lőrincz M. Dominika történelem tanárnő és Szalay M. Florina ének tanárnő elbocsátását a hiányos romántudás miatt.¹⁰² Ez azonban nem történt meg, mert még 1938-ban is sürgette a tanfelügyelőség az említett személyek eltávolítását.

Nem csak a tanárok voltak kitéve a „kirúgás“ veszélyének, hanem a diákok is. Az ellenőrzések során a tanfelügyelők sajátos elképzelések alapján románnak tituláltak minden olyan diákot,

akinek a neve nem csengett magyarosan, vagy nem római katolikusak voltak. 1938-ban Giurgiu tanfelügyelő utasította az igazgatóságot, hogy Buia Elvira diáklányt írassa át a helyi román tannyelvű líceumba, mert az apja görög-katolikus.¹⁰³ Nem sokkal ezután részletesebb vizsgálat következett: „A beiratkozás szabályosan zajlott, de az anyakönyveket megvizsgálva megállapítottam, hogy 14 diáknak nem-magyar neve van, ami az iskola oktatási nyelvétől eltérő etnikai eredetre utal, így: Ortiz, Bilibók, Hummel, Klimovski, Kalamár, Potoczki, Strasser, Thieser, Bardócz, Kujbusz, Spiszák, Zárug, Manya, Lamm, Nessinger.”¹⁰⁴ – állapította meg Al. Pteancu főtanfelügyelő, aki nem csak a diákok nevében, hanem tevékenységében is talált kifogásolnivalót: „Átvizsgáltam a diákok rajzait, különösen a díszítésekkel foglalkoztak, kielégítő technikával. Elsősorban a magyar motívumokat alkalmazták. Javasoljuk, hogy ne hanyagolják el a román díszítőelemeket.”¹⁰⁵

Az iskola évkönyvei is minden évben felsorolják ezeket a „látogatásokat”, bemutatásként ez a pár példa elég lesz. Az 1942 – 1943-as évkönyvben Petres Kálmán igazgató kifejtette véleményét ezekről az ellenőrzésekről: „Az iskolalátogatók célja az volt, hogy meggyőződjenek arról, hogy miképp sajátítják el a növendékek a román szellemet, s hogyan vetkőznek ki magyarságukból. Ezért hozták azokat az intézkedéseket, amelyek a szülők szabad iskoláztatási jogát korlátozták.”¹⁰⁶

Összegzőképpen megállapíthatjuk, hogy 1918 után küzdelmes évek köszöntöttek a leánynevelő intézetre, amikor új feltételek között kellett oktatni a diákokat, ezúttal már nem csak hiterkölcsei dolgokra, hanem nemzeti identitás területén is. Ebben a fejezetben bemutatott nehézségek ellenére az alábbiakban látni fogjuk, hogy valójában nagyon is sikeres évek voltak ezek az iskola történetében.

1.3.2. A „nagy bővítés“

Az állam által okozott nehézségek megerősítették az iskola vezetésének azon meggyőződését, hogy a közösség érdekében szükség van az intézet fenntartására és továbbfejlesztésére. A legnehezebb időszakban Görög Joachim felelevenítette a régi bővítési terveket, amelyeket még az I. világháború előtt gondoltak el. Természetesen, most már mindent előlről kellett kezdeni. Az 1927 és 1936 között lezajlott építkezést mi a „nagy bővítésnek“ nevezzük, egyrészt, hogy megkülönböztessük a többitől, másrészt a méreteire utalva, hiszen az addigi épület a háromszorosára növekedett, és azóta sem volt ahhoz fogható fejlesztés.

Az első tervrajz 1924-ben készült, amely szerint az addigi épület homlokzata meghosszabbodik, míg az udvar felé nyúló szárny másik oldalát is beépítik, és a végén egy kisebb kitoldást kap mindkét irányba, így az egész épület egy nyújtott H alakot nyer.¹⁰⁷ Az igazi előkészítő munkálatok 1926-ban történtek, a pénzügyi források és anyagi szükségletek biztosításával. Az igazgató szerződést kötött a bukaresti *Putna Societate Anonima Forestrieră* céggel 76,95 hold erdő kitermeléséről 1 350 000 lej értékben.¹⁰⁸ A végelszámolás szerint a cég az iskola vithavasi birtokából vásárolt fát 350 000 lejért, és a kitermelésért még fizetett 748 440 lejt.¹⁰⁹ Az előkészítő munkálatokat a székelyudvarhelyi Lobenschutz József mérnök vezette, ő készítette az első terveket, és szerezte be a szükséges építőanyagokat.¹¹⁰ Tíz tonna cementet Tordáról hoztak 31 500 lej értékben¹¹¹, míg a *Szászrégeni Göztéglagyár RT* 100 000 darab téglát biztosított, ami összesen 27 000 lejbe került. A nagy megrendelés miatt 5 000 darabot ajándékba adott.¹¹² Ezt a nagy mennyiséget 1927. februárban le is szállították a gyergyószentmiklósi vasútállomásra¹¹³, onnan a helyi Ferenczy Márton Sándor és Gereoffy Csanád szállította az iskola udvarára 300 lejért.¹¹⁴ A szükséges 280 m³ terméskövet egy szárhegyi

András Szabolcs

bányász, Barabás István vállalta: „*Úgy tartozom az ölet kirakni, hogy abban szándékosan hagyott üregek ne maradjanak, mi ha mégis megtörténne, úgy a megrendelőnek joga van a követ költségemen újra ölbe rakatni.*“¹¹⁵ A terméskő 54 250 lejbe került. Andonianț jegyzőkönyvéből (lásd a következő bekezdésben!) tudjuk, hogy 1927. március 24-én már 20 000 darab cserép is az iskola udvarán volt.

Amikor már úgy tűnt, hogy minden jól halad, a román állam közbelépett, és nem adta vissza a korábban államosított 40 hold erdőt, amiből az igazgató az építkezés költségeit fedezni akarta. G. Andonianț főagronómus úgy értékelte, hogy a maradék erdő bőven elég lesz az iskola szükségleteire. Az állami hivatalnok arra hivatkozott, hogy nem számítja be az építkezési költségeket, mert nem látta a felsőbb hatóságok, pl. a püspökség hozzájárulását.¹¹⁶ Valóban, Majláth Gustáv Károly püspök 1927. március 28-án adta ki az engedélyt¹¹⁷, talán gyorsabb ügyintézással megmenthették volna az erdőt. A város még tovább késlekedett, hiszen csak 1927. június 3-án adta ki az építkezési engedélyt.¹¹⁸

1927-től a gyergyószentmiklósi László Antal építészmérnök vezette munkálatokat, aki több módosítást is javasolt a korábbi tervekhez képest, hogy ésszerűbb legyen az épület beosztása. Az igazgató szerette volna saját munkaerővel megoldani az építkezést, de az építész – a nagy méretek miatt – ezt nem tartotta sem kivitelezhetőnek, sem gazdaságosnak, és javasolta, hogy kössenek szerződést egy szakkéggel.¹¹⁹ Más forrásokból tudjuk, hogy a szászrégeni *Schönauer és Klohs* vállalat volt a kivitelező, de mindvégig László Antal maradt az építkezésvezető.

Az államosítás miatt kieső forrásokat pótolni kellett, a gyergyószentmiklósi közbirtokosság 100 m³ fát adományozott különböző széltörésekből¹²⁰, a város is adott 1250 m³-et, korábbi ígéreteinek teljesítése címén.¹²¹ Ennyi előkészület mellett már 1927-ben megkezdődtek a munkálatok, és jól haladtak 1928. február 10-ig,

amikor meghalt Görög Joachim igazgató. Egy kis szünet után Petres Kálmán vette az iskola vezetését és a bővítés folytatását, amely 1929 nyaráig folytatódott. Az 1940-41-es évkönyv szerint az igazgató Rómából is szerzett támogatást, kölcsönt is vett fel, sőt saját vagyont is feláldozta.¹²² Az építkezés ezen első szakasza 5 500 000 lejt emésztett fel, elkészültek az új épületszárnyak, tető alá került az emeleti rész, használhatóvá vált a bennlakás, az új kápolna (mai díszterem) és néhány osztályterem. Hátra maradt még a homlokzat végleges kialakítása, több osztályterem, a lépcsőház és más belső munkálatok elvégzése. László Antal építész munkadíja 85 500 lejt tett ki a három éves munkáért.¹²³

Petres Kálmán igazgatót a püspök áthelyezte Marosvásárhelyre, így az építkezések elakadtak. Szabó György plébános vette át az ügy folytatását, ő 1931. április 15-én szerződést írt alá a már említett szászrégeni *Schönauer és Klohs* céggel, amelyben aprólékosan felsorolták, még milyen munkálatokat kell elvégezni. Mindezek a munkálatok további 784 000 lejt igényeltek. A szerződés érdekessége, hogy a plébános kikötötte, hogy minél több helyi építőanyagot és munkást kell alkalmazni.¹²⁴ Majláth püspök május 22-én hagyta jóvá az építkezést. Mindehhez már csak pénz kellett, amit a plébános bankhitelből akart megoldani. Korábban már Petres Kálmán felvett 500 000 lej hitelt a Transilvania Banktól, amihez a plébános további 300 000 lejt igényelt. A bank elutasította kérését, hasonlóan járt el a brassói Általános Takarékpénztár is, ezért Szabó a Státushoz fordult kérésével.¹²⁵ A püspök írt néhány támogató sort a kérés mellé, így a Státus megszavazta a kölcsönt, azzal a kiegészítéssel, hogy a gazdasági válság miatt a bankbetétek zárolva vannak, így nem tudnak fizetni.¹²⁶ Tehát az építkezés a korábban Petres igazgató által felvett 500 000 lejes hitelből folytatódott, és a következő évben sem került több pénz, sőt a püspök közölte az igazgatóval, hogy a Vatikán sem tud segíteni

András Szabolcs

(erről részletesebben a 1.3.3.2. **alfejezetben**), a **meglévő** pénz kell a tanárok fizetésére, így az építkezést ne folytassa.¹²⁷

1934-ben az építkezések befejezésének ügyét Templi M. Vincentina főnöknő vállalta fel. 1935. április 1-én levélben kért támogatást Boga Alajos főtanfelügyelőtől a szükséges 300 000 lej megszerzéséhez.¹²⁸ Kezdeményezése sikerrel járt, és a szászrégeni cég elvégezte az elmaradt munkákat. 1936. október 21-én állították ki végelszámolásukat (*Leszámolás*), amely szerint a szerződésben foglaltak mindkét oldalról teljesültek.¹²⁹ A város ezen év november 6-án adta ki a lakhatási engedély az új épületrészekre¹³⁰, így ezt a napot tekinthetjük a „nagy bővítés” befejezésének. Nyolc év küzdelme, több személy és intézmény összefogásával kibővült és megújult az iskola. Pár évvel később így értékelte mindezt Lőrincz M. Dominika igazgató: „Az új zárdában a régít felismerni valóban nehéz dolog. Nem csoda. A régi Intézet egy kis város iskolája volt, de az elnyomatás ideje alatt a magyarság hatalmas erődjévé fejlődött.”¹³¹

1.3.3. Anyagi ügyek a két világháború között

1.3.3.1. Az iskola erdői

Korábbi fejezetekben már többször is bemutattuk, hogy alapításától fogva az iskola különböző erdőbirtokokat kapott, amelyek a fennmaradását biztosították. Ez jellemző volt az egész erdélyi magyar társadalomra is, ezért a román állam kisajátításokba kezdett, hogy megtörje a magyar intézmények és birtokosok gazdasági erejét.

Az iskola először 1923-ban szembesült ezzel a politikai törekvéssel. Ezen év március 22-én a gyergyói kisajátítási bizottság feltérképezte a 999 kataszteri szám alatti 116,1519 hold erdőt, de végül is úgy döntöttek, hogy az kell az iskola fenntartásához, ezért nem veszik el. A döntést könnyen megértjük, ha figyelembe vesszük, hogy a négy bizottsági tagból három gyergyói volt.¹³² Így hát az iskola nem is úszta meg a kisajátítást, ugyanis a megyei kisajátítási bizottság

nevében Dolojean elnök megfellebbezte a helyi döntést, és augusztus 1-én elvették az említett erdőből 40 holdat, holdanként 1200 lej kártérítést adva. A döntést azzal indokolták, hogy 76 hold elegendő az iskolának.¹³³

Görög Joachim igazgató attól tartott, hogy a maradék 76 holdat is elveszik, ezért kitermelésre eladta a *Putna Societate Anonima Forestrieră* cégnek, amelyik két részletben kellett kifizesse az előző fejezetben is említett 1 350 000 lejt.¹³⁴ Közben az igazgató megfellebbezte a 40 hold államosítását, ezért 1927 márciusában G. Andonianț főagronómus vezetésével újabb bizottság érkezett. Részletesen felmérték az iskola állapotát, és arra a következtetésre jutottak, hogy jogos volt a 40 hold államosítása.¹³⁵

Az erdőügyek később is sok fejtörést okoztak a vezetőségnek. 1935-ben az iskola eladott egy erdőrészt a *Rubin Salamon és Fiai* cégnek, de a szerződést törvénytelennek tartották a hatóságok, ezért 219 668 lejre büntették az intézetet. Maximilian Câmpian ügyvéd képviselte az intézményt a Csíkszeredában zajlott peren, ahol sikerült elérni a büntetés törlését, mivel az önkényes volt. Az ügyvéd arról tájékoztatta a per után a vezetőséget, hogy maradt még 92 450 lej töredékköltség, amelyet ha nem sikerül törölni, akkor a *Rubin Salamon és Fiai* cég magára vállal.¹³⁶ Ugyanebben az időszakban az iskola eladott egy másik erdőt, amit korábban a várostól kapott. A Blénessy pataka nevű részben levő 2000 m² kiterjedésű ingatlant a marosvásárhelyi *Darvas Mauritiu és Fiai* cég vásárolta meg.¹³⁷

Pozitív irányú fejlemények történtek a magyar kormányzás idején, 1943-ban. A Magyar Királyi Erdőigazgatóság birtokba vette az 1923-ban a román állam által kisajátított erdőt, majd javasolta annak visszaszolgáltatását az intézet javára. Ennek feltétele, hogy a román államtól kapott 1200 lej/hold kártérítést vissza kell téríteni 1440 pengő értékben, valamint a kitermelt részt 1944 és 1948 között erdősíteni kell.¹³⁸ Egy év múlva kijött erről a Magyar Királyi

Földművelésügyi Minisztérium végleges határozata, amely szerint az iskola visszakapta a 999 kataszteri szám alatti 40 holdat, de fizetnie kell 1600 pengő kártalanítást és 400 pengő eljárási költséget.¹³⁹

Akárcsak napjainkban, a két világháború közötti időszakban az erdőügyek állandó vitatéma tárgyai voltak, egyben alapvető fontosságúak is, hiszen az intézmény fennmaradása függött tőlük. A háború után a kommunista rendszer az iskola felszámolásával együtt államosította az erdőket is. Ismereteink szerint a plébánia, amikor 2003-ban visszakapta az iskolaépületet, nem igényelte vissza az erdőbirtokokat.

1.3.3.2. Kapcsolat Rómával

A bővítésről szóló fejezetben már említettük, hogy az 1941-es évkönyv szerint Petres Kálmán igazgató Rómából is nyert támogatást az építkezéshez. A gyergyói levéltár is megőrzött néhány levelet, amelyek azért mutatunk be a gazdasági ügyeknél, mert ez a levelezés elsősorban anyagi kérdésekkel, mégpedig támogatáskéréssel foglalkozik. A Vatikán és az intézet közötti rendszeres, formális kapcsolatra utal, hogy a karácsonyi ünnepeket alkalmával az igazgató köszöntötte az egyház vezetőjét. Ezekre általában egy államtitkár-bíboros válaszolt, mint tette 1930-ban Gaspari bíboros: „Az őszinte hódolatnak ezen szeretetteljes megnyilvánulásáért ő Szentsége hálás szívvel mond köszönetet, midőn buzgó szívvel fordul az Úr Istenhez, hogy égi áldásával sokszorozza meg az üdvös gyümölcsöt, melyet a kedves nővérek, kik az említett intézetben működnek, az ifjúság nevelésében elérnek.”¹⁴⁰ Hasonló jókívánásokat, de annál kevesebb anyagi támogatást kaptak Rómából az intézet vezetői a következő években.

1933 februárjában Szabó György plébános és Bedross M. Gaudentia főnövér egy latin nyelvű levélben kért támogatást XI. Piusz pápától az építkezés folytatásához: „...domum nostram amplificare incepimus, sed ad opus perficiendum non habemus vices sufficientes.”¹⁴¹ A kérésre Pacelli bíboros (későbbi XII. Piusz pápa)

válaszolt egy olasz nyelvű levélben, amelyben kifejti, hogy a gazdasági válság és a Szentszék egyéb kiadásai miatt nem tudnak segíteni, majd áldását küldi a nővéreknek.¹⁴² Ugyanazon a napon Ottaviani bíboros, a pápa titkára is írt egy levelet, amelyben sajnálatát fejezi ki, hogy nem tudnak segíteni.¹⁴³

Az intézmény és a Vatikán közötti levelezést Majláth Gusztáv Károly erdélyi püspök közvetítette, és járt közben az ügy érdekében. Az elutasító levelek után, 1933. november 12-én levelet írt a vezetőségnek, amelyben megmagyarázza a korábbi leveleket: „Sajnos a nyomasztó gazdasági állapot Szentséges Atyánkra is súlyosan nehezedik, s olyan egyházmegyék, ahonnan máskor bőségében ajánlottak fel nagy összegeket a Szentszék apostoli céljaira, azok ma szintén a kérőkhöz és a segélyre szorulókhöz tartoznak.”¹⁴⁴ Az 1929-es gazdasági világválság előtt a Vatikán hozzájárult az intézmény fejlesztéséhez, utána ez a forrás is elapadt. Így még inkább megérthetjük, hogy miért húzódott el a bővítés befejezése.

1.3.3.3. Támogatások és más gazdasági ügyek

A két világháború közötti időszakban az intézmény anyagi ügyei, stabilitása sokkal nagyobb variációt mutat, mint a korábbi időszakban. Ha megfigyeljük az 2. számú mellékletben az alapok kimutatását, láthatjuk, hogy továbbra is a Fogarasy-alap, a Státustól kapott támogatások, a tandíjak és a városi támogatások alkották a gazdasági háttér biztos pilléreit. Az előző fejezetekben tárgyalt erdőügyek és más gazdasági vonatkozású esetek jól nyomon követhetők a kimutatásból, főleg az erdőbirtokok csökkenése, az infláció növekedése, stb. A korszakra jellemző két évi költségvetést mutatunk be, az első 1933-ból (vagyis a román kormányzat idejéből), második 1944-ből (magyar kormányzat kora):

András Szabolcs

1932 – 1933-as tanév ¹⁴⁵			1943 – 1944-es tanév ¹⁴⁶	
	Bevételek	Kiadások	Bevételek	Kiadások
Óvoda	12000 lej	12000 lej	- Pénztármaradék:	- Fizetések,
Elemi	48000 lej	48000 lej	22254,93 pengő	fűtés, élelmezés:
Gimnázium	117381 lej	117387 lej	- Diákok utáni	94213,17 pengő
ÖSSZESEN	177381 lej	177381 lej	ellátás-díjak:	- Ruházat,
Egyéb bevételek:			109290 pengő	állatok, kápolna,
- 1928 – 1933: Státustól 3200 lej			- Tanárok utáni	munkálatok:
- 1932 – 1933: várostól 7500 lej			ellátás-díjak:	47561,76 pengő
			10200 pengő	- Összesen:
			- Összesen:	141774,93
			141774,93 pengő	pengő

3. táblázat: Összehasonlítás az 1932-1933 és 1943-1944 tanév költségvetéséről.

A fenti tömörített összesítésből láthatjuk, hogy az intézet vezetői igyekeztek egyensúlyban tartani a kiadásokat és a bevételeket, így biztosítva az iskola folyamatos működését. Azt hozzáfűzhetjük, hogy ezek a költségvetések nem tartalmazhattak minden anyagi tételt, hiszen az 1933-asból hiányoznak a bővítéssel kapcsolatos kiadások, de nem látjuk az adókötségeket sem. Az iskola adóalapját 1921-ben állapították meg a hatóságok. Az épület felmérése után úgy értékelték, hogy a használható felületek bérbeadásával 10000 lej bevételre számíthatna az intézmény, az épület értékét pedig 40000 lejre becsülték.¹⁴⁷

Felekezeti intézményről lévén szó, több adományt is kapott az iskola, amelyek enyhíthették gazdasági nehézségeit. Így például 1923-ban Pelczeder Anna végrendeletében a nővérekre hagyta a tiszaujlaki birtokai eladásából származó jövedelmek felét, valamint minden tulajdonát, amivel Gyergyószentmiklóson rendelkezett.¹⁴⁸ Görög Joachim is hagyott az intézetre 32 részvényt a Gyergyói Első Takarékpénztárban, amelynek 1931-ben az értéke 4000 lej volt.¹⁴⁹ Igaz, hogy e körül az alapítvány körül bonyodalmak is adódtak, mert Görög Joachim, mint igazgató és az örmények plébánosa, intézte az

iskola és a plébánia biztosítását, így halála után véletlenül az örmények fizették az iskola biztosítását.¹⁵⁰ Adódtak egyéb kellemetlenségek is, úgy próbáltak különböző költségeket az intézményre hárítani, hogy azokért nem az volt sem a megrendelő, sem a haszonélvező. 1925-ben leaszfaltozták az iskola előtti járdát és utat, annak 37331 lejes költségét pedig követelte a város. A felszólítás aljára 1927-ben Görög Joachim odaírta, hogy a város visszafizette¹⁵¹, tehát végül is az iskola utólag visszanyerte ezt a fölösleges kiadást.

Az iskola jog szerinti fenntartója az erdélyi püspökség volt, amely kezelte a Fogarassy és egyéb alapokat, és amely felé az iskola elszámolással tartozott, külön könyvelést vezetve az elemi és a polgári iskoláról. Az iskola vezetése minden évben be kellett nyújtja az elszámolását, amelyet a püspökség akár el is utasíthatott, ha nem találta azt rendben. Szükség esetén szintén a püspökség (és a Státus) biztosított különböző segélyeket, elsősorban az alkalmazottak fizetéséhez. Előfordult azonban, hogy a püspökség az ilyen kéréseket elutasította, így történt 1933 elején is, amikor Majláth püspök kifogásolta, hogy a költségvetési hiány ellenére is 4 tanító van. A levél aljára valaki ceruzával érdekes megjegyzéseket írt oda: „Sajnálatra méltó katolikus iskolák! Mi lesz ennek a következménye? Mi sem kapunk semmi segélyt sem, mégis fájóan hat. Az összes segély 2 év alatt 3200 lej, na abból megélhet három tanító, de négy... Szegény tanítók! Csak az elkeseredés!”¹⁵²

Mielőtt elkezdődött volna az iskola történetének utolsó szakasza 1944. augusztus 23. után, azelőtt Gábrriel M. Georgia főnövér készített egy rövid összefoglalót, amiből rálátást nyerhetünk az iskola kommunizmus előtti anyagi helyzetére: az intézet a tandíjakból és az internátusi bevételekből tartotta fenn magát, a várostól kapott évi 500 pengő segélyt készpénzben. Emellett volt 110 hold erdője, amit a nagy távolság miatt nehéz volt hasznosítani, valamint 1,25 hold krumpliföldje, iskola kertjén belül pedig egy veteményes. A kiadások

nagy részét a tanító nővérek fizetése vitte el: 1 óvónő és 5 tanító nővér kapott évente 140 pengőt személyenként, ennél kevesebbet a polgári iskolában tanítók.¹⁵³ Összességében megállapíthatjuk, hogy a két világháború közötti időszakban az iskola anyagi forrásai megcsappantak, ami elsősorban az erdő-kisajátítással, a gazdasági válsággal és a bővítés költségeivel magyarázhatóak. A nehézségek ellenére sikerült biztosítani az iskola folyamatos működését.

1.3.4. A vezetőség és a nővérek

A két világháború közötti időszakban már nem ragaszkodtak szigorúan ahhoz a kezdeti előíráshoz, hogy a mindenkori római katolikus plébános az iskola igazgatója. A korszakban a legkiemelkedőbb vezető személyiség Görög Joachim örmény-katolikus plébános, tanár, szenátor volt, akiről már többször szóltunk. 1928 elején bekövetkezett halála után Petres Kálmán lelkész került az igazgatói székbe, aki a II. világháborúig állt az intézmény élén. Csupán egy rövid időszakban, 1929-ben volt Szabó György plébános-apat az iskola igazgatója, amíg Petres Marosvásárhelyen teljesített egyházi és tanári szolgálatot. A II. világháború alatt és után az irgalmas nővérek közül kerültek ki az igazgatók, Lőrincz M. Dominika és Ádám M. Honorata.

A főnövéri tisztséget is többen töltötték be ebben az időszakban: Tondly M. Cypriana, Templi M. Vincentina, Erdélyi M. Hermilla, Jelinek M. Loyola, Gábriel M. Georgia és Koskó M. Aletha. Az utolsó négy évtizedben egyszerre kb. 15-20 nővér tartózkodott a rend gyergyói házában, akik közül továbbra is öt kapott püspökségi fizetést, a többiek a tandíjából, magánórákból, és más tevékenységekből tartották fenn magukat. Az oktatás és iskolavezetés mellett a nővérek vállalták fel a városi kórházban az asszisztensi feladatot, négy nővér ott dolgozott, ők megfelelő szakképesítéssel rendelkeztek.¹⁵⁴

A nővérek viszonya más társadalmi rétegekkel nem mindig volt konfliktusmentes, eljárásukban legtöbbször a szerzetesközösség érdekeit tartották szem előtt. Ezt tapasztalhatta meg egy bizonyos Géczy Sándor nevű gépész is, aki közbenjárást kért Gaudentia nővértől fizetésemelés érdekében: „Eddigi szolgálatomban mindig becsületesen és szorgalommal jártam, nagyon kérem a Nagyságos Irgalmas Nővért, hogy kegyeskedjék nemes szívével odahatni, hogy fent említett kérésemre kedvező választ kaphassak, és az Isten és az Ön előtt kötött szerződésünk öreg napjaimra megelégedést és megnyugvást hozzon.”¹⁵⁵ A gépész levelére a nővér odaírta, hogy nem emlékszik ilyen szerződésre, sőt a munkást csak sajnálatból vették fel, mert előző munkahelyről kitették. Így kérése leadása utána gépészt egy ajánlólevéllel ellátva elbocsátották.¹⁵⁶

Magasabb szinten sem ment minden gördülékenyen, az igazgató és a főnöknő között többször is adódott nézeteltérés. Például 1943-ban egy plafon beázása miatt oktatta ki Petres igazgató Hermilla főnöknőt: „Az a látszata a dolgoknak, hogy a NT. főnöknő nem jár nyitott szemmel az épület körül, csak bent olyan aprólékos dolgokban, amelyeket mások is intézhetnének. (...) Sajnálom, hogy itt létem alatt megértő Főnöknő oldalán nem nyújthattam segítőkéz munkájának végzésében. Pedig boldog lettem volna! Mikor adódik meg ez a kicsi boldogság? Úgy látom, egyhamar nem!”¹⁵⁷

Az egykori diákok visszaemlékezéseiből az tűnik ki, hogy az intézmény meghatározó személyiségei a nővérek voltak, kevésbé a világi vagy más egyházi alkalmazottak. A beszámolók szerint a szerzetesnők mindenkivel szemben szigorúságot tanúsítottak, viszonylag elzárkóztak a „külvilágtól“, de szükséghelyzetben nevükhöz illően irgalmasok, vagyis segítőkészek voltak. Az első emeleti kis hátsó folyosón voltak a *celláik*, ahová más személy nem mehetett. Így az iskolának azon része valóságos misztérium volt a diákok előtt.

1.3.5. Az iskola és a város viszonya

Akárcsak az I. világháború előtt, Trianon után is általában jó viszony volt az iskola és a városi vezetőség között. Az intézmény szerepe felértékelődött azokban az években, amíg az egykori M. Kir. Állami Gimnáziumban csak román nyelvű oktatás létezett. A képviselőtestület hozzájárult a tüzelőfa és más hétköznapi szükségletek beszerzéséhez (a szegény diákokat segítették tanfelszereléssel). Ha néha adódtak is konfliktusok, mint az aszfaltadó¹⁵⁸, tárgyalásokkal azt is megoldották.

A korszak legjelentősebb eseménysorozata az iskola számára az épület kibővítése volt, amelyhez a város is hozzájárult a lehetőségei szerint. 1928-ban 1250 m³ fát a bővítéshez, ezzel a tekintélyes mennyiséggel kívánva kárpótolni a korábbi teljesítetlen vállalásokat.¹⁵⁹ A település nem csak a bővítést támogatta, hanem az intézmény fenntartását is, erre a célra pl. 1931-ben 30 000 lej támogatást nyújtott.¹⁶⁰

A II. bécsi döntés után az intézményes kapcsolat személyes lett, hiszen a város polgármesterének, dr. Lengyel Emilnek a felesége, Boross Vilma a polgári iskolában és a tanítóképzőben tanított történelmet és földrajzot.

A város hatáskörében tartozott a nép- és állategészségügyi helyzet ellenőrzése. Az I. világháború utolsó napjaiban a városban is tombolt a spanyolnátha, végül csak 1918. október 23-án engedélyezte az iskola megnyitását Orel Dezső polgármester.¹⁶¹ A II. világháború alatt is több járvány ütötte fel a fejét, 1943-ban először egy hastífusz járvány miatt rendelte el a polgármester, hogy mindenkit be kell oltani.¹⁶² Ugyanabban az évben az iskola állatállományát is kór támadta meg, mégpedig a sertéspestis. Ezért február 15-én a polgármester zárlatot rendelt el az iskola sertésólában¹⁶³, amelyet több mint egy hónap múlva, március 28-án oldottak fel.¹⁶⁴

1.3.6. Az iskola és a román állam viszonya 1940-ig

Ebben a fejezetben néhány adattal szeretnénk kiegészíteni az 1.3.1.2. alfejezetben mondottakat. Románia nemzetpolitikája alapvetően megakadályozta, hogy az iskola egy konfliktusmentes viszonyt tudjon kialakítani a hatóságokkal. Természetesen nem egy egyedi esetről van szó, az intézmény abban a kezelésben részesült, mint általában a kisebbségi és felekezeti iskolák, tehát a helyi vezetőség feladata volt, hogy megtalálja a boldogulást az új keretek között is.

Az iskola igazgatója, Görög Joachim egyben a Magyar Párt szenátora is volt. 1927-ben a Státus kéréssel fordult hozzá: „A közoktatási miniszter még 142-1925 sz. a. kelt rendeletével elrendelte, hogy a kisebbségi iskolák tanulói által használt tankönyvek után a tankönyv árának 5%-át kitevő érték bélyeg rovandó le, illetve ragasztandó rá a tankönyvekre. Az e címen befolyt összegek az *állami tanárok háza-alap* javára számoltatnak el.”¹⁶⁵ Státus már fellebbezett ez ellen a minisztériumnál, de azt elutasították, ezért felkéri a szenátort, hogy a kormánynál és a parlamentben próbáljon közbenjárni.

Ugyanebben az időben egy másik ügyben is eljárást kért Görög Joachimtól a Státus, amely kifogásolta, hogy a tanügyminiszter a vallásos iskolák tanítóinak nem utalja a fizetéseket, sőt a vizsgáztató minisztériumi bizottságokat az iskolák kell fizessék, és a könyvelést is akadályozzák.¹⁶⁶

Az ellentétetekkel teli képet némiképp árnyalja, hogy az iskola Számadási jegyzőkönyveinek kimutatása szerint 1927-ben 10 000 lejnyi támogatást nyújtott a közoktatási és kultuszminisztérium az intézetnek.¹⁶⁷ Azt nem tudjuk, hogy ez összefüggésben áll-e Görög Joachim interpellációival. Tény viszont, hogy az iskola igyekezett a törvényes keretekbe beilleszkedni, például a vallási ünnepek mellett megtartották az előírt ünnepeket is: „Sărbătorile naționale prescise

András Szabolcs

(16 oct, 24 ian, 8 aprilie, ziua eroilor, 10 maiu) s-au ținut cu recitări, cântece, muzică și cuvântări.¹⁶⁸

1.3.7. Diákélet 1948-ig

Az I. világháború után az elemi és a polgári iskolában járó diákok száma 310 és 370 között mozgott, akiknek nagy részét a városlakók tették ki. A döntő többségük katolikus volt, de kb. 20%-uk református, evangélikus, unitárius vagy izraelita volt. Az internátus megnyitása után 70 és 100 között mozgott a bennlakó diákok száma.¹⁶⁹ A tanítóképző elindulása után, 1941-től ezek a számok tovább növekedtek. Ha beszámítjuk a magánvizsgásokat, akkor az intézetnek több mint 400 diákja volt.

Az oktatás területén a korszak legnagyobb változása a tanítóképző volt, amelyről külön fejezetben fogunk szólni. Azt megelőzően különböző szakmai képesítéseket próbált az iskola a diákjainak biztosítani. Így 1927-ben városi engedéllyel beindult a varrónő-képzés, amelynek első tanára Gyöngyösi Matilda volt.¹⁷⁰ A művészi hajlammal rendelkező diákok különböző hangszerek használatát sajátíthatták el, vagy Alvaréza nővértől rajztechnikát tanulhattak.

Ebben a korszakban is két részre oszlott az iskolai oktatás: az első hat év az elemi oktatás volt, utána következett a polgári iskola. Az 1928-as tanügyi törvény a négy éves polgári iskola helyett bevezette a három éves líceumot, de már 1933-tól visszavezették a négy éves oktatást, ami meg is maradt végig. A két világháború közötti időszakban románul tanulták a történelmet, a földrajzot, az alkotmánytant, és természetesen a román nyelvet és irodalmat. A többi tantárgyat magyarul tanították az intézetben. Az elemi és polgári iskola célja az volt, hogy vallásos családanyákat neveljenek, ezért nagy hangsúlyt helyeztek a kézimunka és a háztartás elsajátítására.

Felekezeti iskola lévén az oktatásért tandíjat kellett fizetni, amely – az adatközlők beszámolója szerint – elég nagy összeg volt, legtöbb székely család nem engedhette meg magának. Ennek tudatában voltak az intézmény vezetői, és minden évben elengedték a tandíjat a rászoruló diákok számára. Évente 20-30 növendék teljes tandíjmenetességet kapott, míg kb. 14-18 diák részleges elengedésben részesült. Ezzel évente 80 000 – 120 000 lejnyi bevételről mondott le az intézet.¹⁷¹ A tandíjba beszámították a termékekben adott adományokat, amelyeket a családok adtak a nővéreknek, így sok szülő krumpliban, lisztben, stb. fizette ki a tandíjat. A szülők által az iskola javára végzett munkát is beszámították, de Kercsó Anna, egykori növendék maga dolgozta le a tandíjat takarítással, mosással.¹⁷²

A tanév, hasonlóan a mai gyakorlathoz, szeptember 15-én kezdődött, és június elejéig tartott. A napi program szigorú program szerint zajlott. Minden reggel 7,15 órakor szentmisével kezdődött a nap (kivéve a téli hónapokat), vasárnap is névsorolvasás volt a 9 órai misén. 8 órától kezdődtek a tanórák, amelyek általában délig tartottak, utána zeneórák, kórusok, egyesületi tevékenységek következtek.¹⁷³ Az épületbe való belépéskor először is a cipők tisztaságát vizsgálták, majd következett a köröm és ruha ellenőrzés. Aki bármiben is hiányosságot mutatott, aznapra kizárták, ami komoly megrovással járt. 50 perces órák és 10 perces szünetek váltották egymást. A szünetet az iskola két udvarán lehetett tölteni (télen még korcsolyapálya is volt). Az iskolába csakis egyenruhába lehetett járni: átlagos hétköznapi sötétkék köpeny, fekete harisnya, befont haj és hajpánt. Ünnepnapi matrózruha fehér harisnyával. Az egyenruhát a szülők kellett elkészítsék.

A legnagyobb keresztény ünnepek előtt, a nagyböjti időben és adventben lelkigyakorlatot tartottak a diákoknak, ezeket vezető beosztásban levő papok, főleg Vákár József örmény-katolikus plébános, és Petres Kálmán igazgatók tartottak. A „magyar időben“

András Szabolcs

távolabbról jött szakemberek is tartottak lelkinapot, pl. 1943-ban Gausz Tibor jezsuita.¹⁷⁴ A vallási is nemzeti ünnepeket rendszeresen megtartották, de amint fennebb láttuk, az előírt román ünnepekről is meg kellett emlékezni. A diákok számára a legemlékezetesebb ünnepek a Szent Miklós nap és a Karácsony voltak. Ekkor az osztályfőnökszerzetesnők kis ajándékokkal kedveskedtek az osztályukba lévő 40-50 diáknak. Év végén a legjobb tanulók könyvjutalomban részesültek, ezeket a helyi vállalkozók és tehetős emberek biztosították. A könyvjutalmak mellett a Csíki Magánjavak pénzjutalmat is átadott.¹⁷⁵ Az iskola diákjainak továbbra is járt a Fogarassy-ösztöndíj, amelyet a mindenkori erdélyi püspök kezelt és utalt ki. Évente változott, hogy megosztva két diák, vagy összevonva egy diák kapta. Értéke 300 lejt tett ki. Olyan diák kapta, aki úgy a tanulmányokban, mint magaviseletben megfelelt, bizonyítványát el kellett küldeni Gyulafehérvárra. E szigorú követelmények alapján gondolhatjuk, mekkora megtiszteltetés lehetett egy diák számára részesülni az ösztöndíjban.¹⁷⁶

A nem-gyergyószentmiklósi diákoknak kötelező volt az internátusban lakni. Ők csak a vakációban mehettek haza, a szülők csak hétvégeként látogathatták gyermekeiket. A bennlakásért a tandíj mellett külön kellett fizetni, és ott nem volt díj-elengedés. A diákok nappal nem tartózkodhattak a szobáikban, hanem az órák után szilencium, tanulási órák következtek. Azután a felügyelő nővérrel sétáltak a városban, de ha valamelyikük séta közben rendetlenül viselkedett (például ha a fiúkat nézték), akkor három napos kizárással büntették, ami természetesen hatással volt az év végi értékelőre.¹⁷⁷ Amúgy a nővérek kételkedés nélkül alkalmazták a büntetés különböző formáit, úgy a fizikait (körmös, tenyeres, stb.), mint a pszichikait (pl. nyilvános megszégyenítés: egykori diák beszámolója szerint egy rossz magaviseletű diák háttára egy nagy nyelvet ábrázoló rajzot ragasztottak¹⁷⁸).

A diákok órán kívüli tevékenységét több egyesület keretében szervezték meg, amelyeket később külön bemutatunk, ezért itt csak felsoroljuk őket: Diákkaptár, Mária Kongregáció, Kis Szent Teréz egyesület, Sportegyesület, stb. A diákélet legvidámabb pillanatai a kirándulásokhoz köthetőek. Leggyakrabban a város határában szerveztek ilyen programokat, de évente sor került egy nagyobb útra a Gyilkos-tóhoz vagy a Szent Anna-tóhoz. A korszakban a legnagyobb kirándulásra 1941-ben került sor, amikor 103 diák és 4 tanár Budapestre látogatott, meglátogatták a Várat, az Országházat, az Állatkertet, stb.¹⁷⁹ A diákok számára másik nagy élmény a mozi volt. 1942-ben a zárda a Filmkirendeltségtől vetítógépet kapott, így a díszteremben is tudtak oktató filmeket vetíteni: *Krisztus szenvedése*, *A braziliai őserdők és állatvilág*, *Hortobágy* – csak néhány cím a bemutatott mozgóképek közül. Emellett kijártak a városi moziba is, ahol *Uz Bence*, *Negyedíziglen*, és más filmeket tekintettek meg.¹⁸⁰

A diákéletet a ballagási ünnepség zárta le, amely korántsem volt olyan túlméretezett, mint napjainkban. A hálaadó szentmise után egy záró ünnepség keretében elbúcsúztatták a diákokat. Kézzel készített szép tablók készültek, amelyeken napra pontosan 5 év múlva hívták találkozóra a végzősöket. A tehetősebbek emlékkártyát is készítettek erre az alkalomra.

1.3.8. A tanárok helyzete a korszakban

Az I. világháború után a Fogarassy Leánynevelő Intézetben átlagban 8-9 tanár tanított. Ezek közül 1930-ig öt szerzetes volt, a többi világi oktató. 1930-ban minisztériumi rendelettel kitiltották a férfi tanárokat a lányiskolákból. A hitoktatói tisztségben továbbra is valamelyik plébános maradt, de a többi férfi munkaerőt az intézetben is szerzetesnők váltották fel. Esetünkben ez elsősorban a kántort érintette, aki a zenét és éneket oktatta az iskolában.¹⁸¹ 1940-től megint lehetett alkalmazni férfiakat, akkor került az intézetbe Sturek Emil

András Szabolcs

lelkész. A tanítóképző beindításával pedig a világi oktatók száma növekedett meg.

A korszak kezdetén nagyon nehéz helyzetben voltak a tanárok, hónapokkal késett a fizetésük. 1920. június 30-án a felekezeti értekezlet kolozsvári gyűlésén döntöttek az elmaradt tanári fizetések kifizetéséről, amelynek alapja az 1918-as bér lett volna, hozzáadva az inflációt és különböző pótlékokat.¹⁸² A gyergyói oktatók valószínűleg nem kapták meg ezt a fizetéspótlást, hiszen Szabó György plébános feljegyzései szerint 1920 szeptemberében a tanárok a felmondásukat is kilátásba helyezték. Mint már említettük, először rendkívüli egyházzal akarta orvosolni a helyzetet, amit sem a lakosság nem fizetett be, sem a püspökség nem helyeselt. Végül is a faipari vállalkozók adakozásából sikerült a helyzetet rendezni.¹⁸³ Felekezeti iskola lévén a román állam soha nem biztosította a fizetést, hanem öt nővérnek a püspökség, a többieknek a plébánia adta a bért. Talán a helyzeten javított volna, ha a tanárok csatlakoztak volna a gimnáziumi oktatók önszegélyző pénztárához, de ezt Majláth Gusztáv Károly erdélyi püspök 1926-ban rendelettel megtiltotta.¹⁸⁴

A tanárok munkáját az ún. tanári tanácskozások során szervezték meg. Ilyent évente többször is tartottak: volt egy alakuló, több nevelésügyi, 2 módszeres, 2 ellenőrző, néhány rendkívüli és egy bezáró értekezlet. Ezekhez társult az évi két szülői értekezlet is: „Ezek az értekezleteken beható tanulmányozás alá vettük a Tanterv, az Utasítás és Rendtartás, valamint a Főelőjárásaink rendeleteit.”¹⁸⁵ Ezekről a gyűlésekről 1940-ig kétnyelvű jegyzőkönyvet vezettek, amelyeket a megyei tanfelügyelőség is láttamozott.

Ebben az időszakban volt az iskola tanára Márton Áron, Erdély későbbi püspöke. Akkor még fiatal segédlelkész volt (1925 és 1928 között tartózkodott Gyergyószentmiklóson), és hittan tanított az intézetben. Állítólag itt történt, hogy „egy kisgyermek megjövedelte, hogy püspök lesz. A kisgyerek így szól: 'Márton pap bácsi, püspök

bácsi'. Egy tisztelendő nővér így szólt: 'Vigyázzon tisztelendő Úr, mert a gyermek szava Isten szava!'¹⁸⁶ Hogy valóban így volt-e, ma már nehéz kideríteni, de tény, hogy Márton Áron később püspökként sem feledkezett el az iskoláról.

1.3.9. A magyar kormányzás kora (1940 – 1944)

1.3.9.1. A II. bécsi döntés élménye

1940. augusztus 30-án a II. bécsi döntésnek köszönhetően Észak-Erdély, vele Székelyföld és Csík vármegye visszakerült Magyarországhoz. Egyházi szempontból a püspökség (is) két részre szakadt, a központ, Gyulafehérvár Romániánál maradt, és Márton Áron azt nem hagyta el. Ezért Kolozsváron létrejött a helynökség, amelynek élére Sándor Imrét nevezete ki a püspök. Egy olyan időszak kezdődött el, amit a korszakot megélt idős emberek egyszerűen csak „magyar világnak” neveznek. Az erdélyi magyarság számára huszonkét nehéz év végére tett pontot ez az esemény, ezzel magyarázható, hogy az eufória háttérbe szorította a világban zajló háborús események borzalmaival és figyelmeztető jeleit. Adatközlőink mind ebben a korszakban voltak az iskola diákjai.

Tíz nap telt el a politikai döntés és a magyar honvédség Gyergyószentmiklóstra érkezése között. „A várakozás tíz napja talán hosszabb volt a rabság 22 événél. Eltelt az is.”¹⁸⁷ – írta Lőrincz M. Dominika igazgatónő. Az ünnepségeken részt vett az iskola is, a diákok bocskaiba öltözve himnuszokat és egyházi zsoltárokat énekeltek. Október 6-án Horthy Miklós és felesége érkezett a városba, akiket az igazgatónő köszöntött a vasútállomáson. A kormányzó és felesége az intézményt is felkereste. 1941. június 2-án Hóman Bálint miniszter is a városba és az iskolába látogatott, tiszteletére nagy ünnepséget rendeztek.

Az új politikai rendszer hatása azonnal tükröződött az iskolai programban is, a beszámolóknak megjelent a *hazafias nevelés* rész is.

András Szabolcs

Az 1942 – 1943-as tanévben Zrínyi Ilona példaképe került középpontba: „Nagy magyar asszony, Zrínyi Ilona élete egész éven át növendékeink szeme előtt lebegett. Példája arra tanította őket, hogy mit jelent tetteikben is magyarnak lenni, és a magyar hazát rajongásig áldozatokkal is szeretni.”¹⁸⁸ A kép teljességéhez hozzátartozik, hogy esetenként a nemzeti hevület túlfűtötte a nővéreket, például egy március 15-i ünnepségen az egyik diák nem vihette a zászlót, merthogy örmény volt. Ez pedig maradandó keserű élményt okoz egy kisdíák számára.¹⁸⁹

1.3.9.2. A magyar tanügyi rendszer helyi alkalmazása

A korszak oktatási rendszerét Hóman Bálint oktatáspolitikája és az általa kidolgozott 1935-ös tanügy törvény határozta meg, amelynek középpontjában az egységes nemzetnevelés állt. Az említett törvény a népiskolát kibővítette 7-8 évre, amelyet négy éves polgári iskola vagy gimnázium követett. Innen lehetett magasabb szintekre felvételizni, legyen az szakiskola vagy tanítóképző. Az iskolák ellenőrzése az egységes iskolai főigazgatóságok hatásköre lett, ez alól nem képeztek kivételt a felekezeti iskolák sem. A tanévet októbertől ápriliséig határozták meg, az április – június időszakról helyi szinten lehetett dönteni a szaknak és szükségleteknek megfelelően.¹⁹⁰

1940-ben eleinte akadozott az új rendszer bevezetése, a tankönyvek is késtek. Ezért a tanév csak október végén kezdődött, június 14-én zárult. Itt is bevezették a hét osztályos elemi iskolát, azzal a lehetőséggel, hogy V – VI. osztályból különbözeti vizsgákkal át lehetett menni a polgári iskola I – II. osztályába. Aki a VII. elemi elvégezte, az beiratkozhatott a polgári III. osztályába. Érdekességként és tanulságként kiemeljük, hogy az ún. *Horthy-rendszerben* a román nyelv oktatása kötelező volt, sőt az imént említett különbözeti és felvételi vizsgák tantárgyai között szerepelt a magyar nyelv és a számtan mellett.¹⁹¹

A vallásügyi és közoktatási minisztérium felkészítőkkal és látogatásokkal segítette elő a magyar tanügyi rendszer észak-erdélyi alkalmazását. 1941. május 23 – 27. között Kolozsváron tartottak *átképző* tanfolyamot, amelyen az iskolát Lőrincz M. Dominika igazgató és Szilvássy M. Clemensa tanárnő képviselte. Emellett a minisztériumi küldöttek, tanfelügyelők rendszeresen látogatták az iskolát, és felkészítőket tartottak.¹⁹² A korszak rövidsége és a háborús körülmények nem tették lehetővé, hogy ez az oktatási rendszer mélyen meggyökerezzen és kifejtse hatását, mindamelllett, hogy az egykori diákok számára maradandó élményeket biztosított.

1.3.9.3. A tanítóképző létrehozása

A gyergyószentmiklósi Fogarassy leánynevelő Intézetben az oktatás a legmagasabb szintet 1941 és 1944 között érte, amíg itt működött a *Leánylíceum és Tanítóképző Intézet*. Sajnos, ez egy rövid életű próbálkozás volt, amely megmutatta egy komoly és jól szervezett iskolában rejlő lehetőségeket. A háborús körülmények és politikai változások nem adtak sok időt ennek az intézménynek a kifejlődéshez.

Az 1940 – 1941-es évkönyv történeti összefoglalóját az igazgató azzal zárta, hogy *ebben az évben megnyílik a leánylíceum*. A bejelentés mögött egy éves eseménysorozat állt. A II. bécsi döntést követően Márton Áron erdélyi püspök a kolozsvári Marianumban állította fel a tanítóképzőt, de hamarosan rájött, hogy a székelyföldieknek túl távol van. Ezért a püspöki helytartóság 1941. július 15-én közölte a Marianum vezetőivel, hogy az őszi tanévkezdés már más helységben lesz. A hatóságok ekkor Csíkszeredára gondoltak, de a zárda vezetősége felismerte a kínálkozó lehetőséget. Az üggyhöz megnyerték a város támogatását, amely telket ígért az új iskolaépületnek.¹⁹³ Kedvezett az intézetnek, hogy Hóman Bálint miniszterre korábbi látogatásán jó benyomást tettek, aki egyeztetett az erdélyi

püspökséggel, majd egy levélben tájékoztatta dr. László Dezső Csík megyei főispánt: „Újból átgondolva az iskolahálózat kérdését, arra a meggyőződésre jutottam, ami bizonyára neked is kedves lesz, hogy a r. kath. tanítónőképztőt ne Csíkszeredán, hanem Gyergyószentmiklóson állíttassuk fel. (...) A gyergyószentmiklósi zárdával kapcsolatban ugyancsak gondolni lehetne egy női ipariskolára.”¹⁹⁴ Ugyanakkor megígérte, hogy Csíkszeredában a leány polgári iskolát ipariskolával egészítik ki.

Már az induláskor több nehézség is felmerült: a minisztérium kérte a bővítési terveket, amihez, a háború miatt, hiányoztak a források. Másrészt a szatmári anyaház vezetője, Marosán M. Leonorda is akadályokat gördített az ügy elé, arra hivatkozva, hogy a rend nem tud biztosítani megfelelő képzettségű szerzeteseket. Végül is a tanárok problémáját a polgári iskolai és világi tanárok bevonásával megoldották: tizenkét tanár oktatott a tanítóképzőben, akik közül csak három volt szerzetes, kettő pap, hét pedig világi tanár. Az új intézmény tanárai Budapesten részt vettek egy felkészítő tanfolyamon.

A gyergyószentmiklósi tanítóképző hamar megtalálta helyét a hasonló jellegű oktatási intézmények országos hálózatában, amit az is bizonyít, hogy már 1941 augusztusában itt tartották a csíki és erdélyi tanítónők továbbképző tanfolyamát. Ezen 123 tanítónő vett részt.¹⁹⁵ A felszereltség hiányosságaira utal, hogy a résztvevők maguk kellett hozzanak evőkészletet, és a bennlakásban a növendékek nyárára ott hagyott ágyneműjét használták.¹⁹⁶

A normális működéshez szükséges fejlesztések és befektetések egyre késtek a háború miatt, a város sem szerezte meg az iskolával szomszédos telket, ahová az új épületszárnyat felhúzhatták volna. Ennek ellenére 1941. szeptember 22-én megkezdte Gyergyószentmiklóson a tanítóképző a tevékenységét. Egy 1947-ben készült kimutatás szerint 73 beírt tanuló volt az első tanévben.¹⁹⁷

Az öt éves képzésben az első három év a líceumi szintet jelentette, a IV – V. év volt a tulajdonképpeni tanítóképző. Az utolsó tanítóképzős tanévben (1943 – 1944) következő volt a diákok száma¹⁹⁸:

Osztály	Szint	Diákok száma
I.	líceum	55
II.		50
III.		31
IV.	tanítóképző	18
V.		7

4. táblázat: Kimutatás a tanítóképzőben tanuló diákok számáról.

Hasonló számot említ az előző bekezdésben idézett 1947-es *Kimutatás* is, így megállapíthatjuk, rövid története során 161 tanulója volt a líceumnak és tanítóképzőnek, közülük csak az V. osztályosok szereztek diplomát Gyergyószentmiklóson.

A korábbi diáklétszámhoz viszonyítva nagy számú új diáknak szükség lett volna több helyre, főleg, ha figyelembe vesszük a tanítóképzés speciális igényeit. 1942-ben csak a minisztérium által megígért 30 000 pengőt utalták ki, de igazi eredmények nem születtek a bővítés ügyében. 1943-ra készült egy vázlatos terv, amely szerint egy teljes iskolaépületet kellett volna építeni 24 iskolai, 15 internátusi, 9 adminisztrációs helyiséggel és 20 termes nővéri lakással.¹⁹⁹ Mindez kissé túlméretezett tűnhet a háborús körülményeket és a már meglévő lehetőségeket figyelembe véve. Még ebben az évben Gábrriel M. Georgia főnöknő felkérésére Ferenczy István építőmester elvégezte a tervek felülvizsgálatát, további kisebb bővítéseket javasolva.²⁰⁰

A tervekből belső átalakításon és tatarozáson kívül nem sok valósult meg, így nem csoda, hogy már Petres Kálmán igazgató előtt felsejlett a sötét jövő: „A folyó háborús évet is ez az iskola a legnagyobb nehézségek között élte át. Helyiség és felszerelés hiánya miatt a jövő év még nagyobb sivárságát vetíti előre...”²⁰¹

1944. április 20 – 29. között zajlottak az intézet történetének egyetlen tanítóképesítő vizsgálatai, amelyen az V. osztály hét diákja vett részt. A végzősök neveléstudományból, magyar nyelv és irodalomból, mennyiségtanból és román nyelvből vizsgáltak, mindannyian sikeresen. Közülük ötön tanítói pályára léptek, a másik kettő tovább ment tanárképző főiskolára.²⁰² A következő évfolyam végzősei még az itteni épületben járták ki az évet, de a záróvizsgákat már a csíksomlyói Majláth Tanítóképzőben tették le. A későbbi évfolyamok az 1945 – 1946-os tanévtől Csíksomlyón folytathatták tanulmányaikat, mert az intézményt összevonták az ottanival, így jött létre a Szent Erzsébet Tanítóképző.²⁰³

A tanítóképző rövid története megmutatta a gyergyószentmiklósiaknak, hogy a város lehetne egy regionális oktatási központ, de sem a politikai-történelmi körülmények, sem az anyagi feltételek nem voltak kedvezőek, hogy az intézmény hosszabb távon fennmaradhasson. A tanítóképző oktatási-nevelési tevékenységére még visszatérünk a 2.11.4. fejezetben.

1.3.9.4. Iskola a II. világháborúban

A háború kezdetén úgy tűnt, hogy az első világhétséghez hasonlóan a front elkerüli a vidéket. Ez így is volt az első években, főleg amíg Magyarország nem vett részt a harcokban. Addig a diákok annyit tapasztalhattak, hogy a tanterv része lett a hazafias felkészülés, tiszték járták évenként az iskolákat, akik a háborúról, vészhelyzeti magatartásról beszéltek nekik, valamint rendszeresen meg kellett emlékezni a kormányzó különböző ünnepeiről. „1941 nyarán megindult a bolsevizmus elleni háború”²⁰⁴, és ez mindent megváltoztatott: rendszeresek lettek a bombázások, a magyar férfiak a frontra vonultak, és egyre nőtt a hadiárvak száma. Hamarosan a front egyre közelebb került Gyergyószentmiklóshoz, az iskola lassan a frontvonalban találta magát.

1943-tól a háborús események már akadályozták a tanítás hétköznapi folyamatát. A rendszeres áramszünetek miatt a vetítőgépet nem tudták használni, pedig különösen fontos lett volna az a tanítóképzőben. Több iskolai rendezvényt, így a május 2-re tervezett népművelődési előadást Dombi János polgármester betiltotta.²⁰⁵ Ugyanebben az időszakban fel kellett állítani a II. Légmentelmi csoportot, amelyet Sturek Emil paptanár vezetett, és két nővér helyettesített.²⁰⁶ Ennek első feladata a Készültségi és Riadó terv összeállítása volt. Ebben felmérték az óvóhelyként használható pincehelyiségeket, az iskolában tartózkodó személyek számát, több szerzetes feladatot kapott riadó esetére, és előírták, hogy a padlásteret át kell alakítani úgy, hogy ott el lehessen helyezni a tűzoltó-felszerelést.²⁰⁷

1944. augusztus 23. után a várost is elérték a harcok. Az iskolában is egy tábori kórházat rendeztek be, ahol rövid képzés után, a növendékek is szolgálatot láttak el. „Az irgalmas nővérek kis vöröskeresztes jelvényel és útmutatással láttak el, – mesélte Kercsó Anna, az iskola egykori diákja – mi, az elemi IV. osztályt végzős kisdíjakok a szolgálatos nővérrel mentünk a sebesült katonák ápolásában segítséget adni: a katonákat mosdatni, a kötszereket mosni (mert nem volt bőség kötszerekben sem). Enni, inni segédkeztünk, még tábori lapot is írtunk a hozzátartozóknak.“ Szeptemberben ezt a kórházat felszámolták, hiszen a városban is súlyos harcok robbantak ki, annak felszegei része teljesen leégett. Az iskola is színtere volt ezeknek a borzalmas eseményeknek, az imént idézett Kercsó Anna emlékezett arra, hogy az udvaron végeztek ki egy *partizánt*, de szeptember 8-án az iskolába menet az intézmény szomszédságában levő templomkertben több halottat is látott.²⁰⁸ Az iskolaépület nem szenvedett komolyabb kárt a háború során, csupán a szertár és a könyvtár sínylette meg a front átvonulását: „A természetrajzi szertár preparátumainak jó része elpusztult, a fizika-

vegytani szertárból hiányoznak a tükrök, lencsék, és megsemmisült a vetítógép. A többi szükséges felszerelés azonban megvan. A tanári könyvtár kis része is kárt szenvedett.²⁰⁹ A front lassan elvonult nyugat felé, de mögötte már egy új világ érkezett: a vörös hadsereg magával hozta a kommunizmust, a terület pedig újra román közigazgatás alá került.

1.3.10. Az utolsó évek az államosításig

1.3.10.1. Az iskola és az erősödő kommunizmus

1944. augusztus 23. után egy új, és egyben történetének utolsó szakaszába lépett a Fogarassy Leánynevelő Intézet: közigazgatásilag újból a román kormány fennhatósága alá került, de ezúttal egy egészen más politikai környezet volt, mint az I. világháború után. Kezdetben úgy tűnt, hogy ez a román kormányzat nem lesz annyira magyar-ellenes, mint korábban volt. Valójában csupán arról volt szó, hogy Románia látszólagos kisebbség-barát politikát folytatott, azért, hogy visszakaphassa és megtarthassa Észak-Erdélyt. Ezt az új helyzetet véglegesítette az 1947. február 10-i párizsi békeszerződés.²¹⁰

A korszak másik fontos politikai jellemzője a kommunista párt megerősödése és hatalomra jutása volt. Akárcsak a többi közép-kelet európai országokban, amelyeket a szovjet hadsereg szabadított fel (vagy szállt meg), Romániában is különböző pártneveken a kommunisták szereztek meg a hatalmat, fokozatosan kiszorították, felszámolták a többi pártot. Ez a folyamat 1947. december 30-án érte el a végpontját, amikor Mihály királyt lemondásra kényszerítették. A beköszönő kommunista diktatúra már 1945-től érezte, hogy mire lehet számítani, habár a kisebbségek esetében próbálták azt leplezni.

Az adatközlők szerint az egykori diákok gyermekként nem érzékelték ezeket a politikai változásokat; számukra úgy tűnt, hogy minden megy tovább a megszokott kerékvágásban. Az iskola vezetése és felnőtt személyzete annál inkább szembesülhetett a változásokkal.

Rendszeresen jelenteni kellett a hatóságoknak a vagyoni helyzetről²¹¹, de kéthavonta arról is teljes jelentést kellett adni, hogy ki járt a könyvtárba és mit olvasott. Az iskolában tanulók és dolgozók számát jelenteni kellett, így tudjuk, hogy ezekben az években folyamatosan csökkent a létszám. A bennlakásban tartózkodó diákok száma a háború előtti 100 – 120 főről 1946 januárjára lecsökkent 72-re²¹², két év múlva már tízzel kevesebben, 62-en voltak az internátusban.²¹³ Hasonló tendenciát tapasztalhatunk a diák számában is²¹⁴:

	Óvoda	Elemi iskola	Gimnázium
1945 – 1946	72	165	380
1946 – 1947	71	160	304
1947 – 1948	60	132	283

5. táblázat: Kimutatás a diákok számának csökkenéséről az 1945-1948-as időszakban.

A tanárok hétköznapi tevékenysége sem maradhatott ki ezekből a változásokból, erre utal, hogy 1947. szeptember 19-én tizenöt szerzetes-tanárnő kérte a felvételét a *Tanítók és Tanárok Szövetkezetébe*, és ezért még 200 lejt is fizettek személyenként.²¹⁵ Azok, akik megtapasztalták a kommunizmust, tudhatják, mennyire lehetett önkéntes ez a szövetkezetbe lépés.

Az államosításig az iskola jogi és gazdasági helyzete nem változott, továbbra is az erdélyi püspökség tulajdona volt. Utolsó napjáig az intézet tekintélyes vagyonnal rendelkezett, amelynek nagy részét még az alapításkor kapta: gyergyószentmiklósi szántó és erdő, újfalvi szántó és erdő, az iskola épülete és berendezése és az udvaron található gazdasági épületek összesen 322 708 006 lejt értéket tett ki 1945 végén.²¹⁶ Márton Áron püspök az egyre nehezebb körülmények között működő intézményt rendszeresen támogatta. 1947 júliusában 25 millió lejt utalt ki, amelynek feléből búzát vásárolt az intézmény, másik feléből négy bennlakó diák hátralékait törölték.²¹⁷ A püspök minden igyekezete ellenére a kommunista rendszer elérkezettnek látta 1948-ban az időt, hogy államosítsa az oktatási rendszert.

1.3.10.2. Az iskola államosítása

A politikában járatos figyelmes tekintet már a II. világháború utolsó éveiben felismerhette, hogy a német csapatok visszavonulása után nem a szabadság, hanem egy új sötét korszak következik. Erre figyelmeztette a szerzeteseket Márton Áron erdélyi püspök is az *Üldöztetés idején* című körlevelében: „Az üldöztetések előjele ne gyöngítse és ne ingassa meg bennünk a hivatás szeretetét. (...) Lesz idő, amikor a szerzetesi intézmények irányába erős ellenszenv nyilatkozik meg.“ Majd azzal folytatta, hogy az elkövetkező nehéz időkben a szerzetesek kényszerhelyzetben lemondhatnak hivatásukról, szerzetesi ruhájukról, de őrizzék meg a keresztény értékeket. „El ne feledjék, hogy csak kényszerhelyzetben vannak, alkalmazkodásuk nem jelent hűtlenséget, hiszen lelkükben él a tudat, hogy mennyire terhükre van mindez.“²¹⁸ Ezek a nehéz idők hamarosan el is érkeztek.

A király eltávolítása után szabad volt az út a Petru Groza által vezetett kommunista kormány előtt, hogy radikálisan átalakítsa a társadalmat. Ennek egyik eleme az oktatás alárendelése volt a politikai céloknak. Az 1948-as év azzal kezdődött, hogy a tanítók hűségesküt kellett tenniük az új alkotmányra: „Én, Portik M. Antónia, esküszöm, hogy a néphez hű leszek, és a román népi köztársaságot külső és belső ellenségeivel szemben megvédelmezem. Esküszöm, hogy a román népi köztársaság törvényeit tiszteletben tartom, és a hivatali titkot megőrzöm.“²¹⁹ A hűségeskü nem jelentette azt, hogy az új rendszer vezetői megbíztak volna az egyházi intézményekben, és letettek volna államosítási szándékukról. Ezt jól mutatja, hogy a város polgármestere kérte a tanügyi minisztériumtól, hogy az intézetben hozzanak létre szakiskolát lányoknak négy ipari és két kereskedelmi osztállyal.²²⁰

Az államosításig a tanfelügyelőségi ellenőrzések mindent rendben találtak, sőt olyan jónak minősítették az iskolát, hogy példaként szolgálhatna bármely más hasonló és különböző oktatási

intézménynek. Érdeemes idéznünk Szántó Árpád tanfelügyelő 1947-ben mondatait, melyek talán az iskola hetvenkét éves történetének legszebb jellemzése: „A tapasztalatok alapján megállapítható, hogy az intézetben komoly nevelői és oktatói munka folyik. Az intézet vezetősége és tantestülete mindent elkövet azért, hogy az iskola színvonalát a lehető legmagasabb fokra emelje. Mind adminisztratív, mind pedagógiai és didaktikai szempontból az iskola példaképpül állítható nem csak a hasonló típusú iskolák elé, hanem a magasabb igényeket követelő más típusú iskolák elé is. Az intézet vezetősége és tantestülete bizonyosságát adta annak, hogy az iskola színvonalának alacsony vagy magas volta nem mindig a külső tényezőktől függ, hanem elsősorban azoktól, akik a rájuk bízott intézményben nem csak egyszerű kenyérkereseti lehetőséget látnak, hanem ideálok is fűtik munkájukban.”²²¹

Alig egy évvel a dicsérő szavak után ugyanaz az intézmény már nem felelt meg a hatóságoknak, az utolsó tanfelügyelőségi ellenőrzésen, 1948. június 16-án a helyettes tanfelügyelő több kifogásolnivalót is talált: „Az osztálytermekben van faliújság és egy kép a kormány tagjairól. A termek díszítésével kapcsolatban megjegyzem, hogy az általános jelszavak helyett jobb volna, ha a diáklányok idézeteket választanának a munkásosztály nagy harcosainak műveiből, vagy az alkotmányból. Kifogásolom, hogy kevés képet találtam a demokrácia hőseiről, például a III. B. osztályban egy kép sem volt. (...) A tananyag feldolgozásakor a tanárnő ki kell emelje a [római birodalom bukásának és a keresztes hadjáratok] társadalmi és gazdasági okait, a kapitalizmus megjelenését, amely elindította a nagy történelmi folyamatokat. A tanárnő napirenden kell legyen a tudományos szocializmus ideológiájával és a tudomány nagy eredményeivel, hogy a diákok előtt világosan és logikusan tudjon érvelni.”²²² Ezek az észrevételek már előrevetítették, hogy nagy változások következnek.

1948. augusztus 3-án jelent meg a **Hivatalos Közlönyben** a 175. számú rendelet, amelynek 35. cikkelye kimondta: „Az összes felekezeti és magániskolák állami iskolákká alakulnak át.”²²³ Ez volt a Fogarassy Leánynevelő Intézet számára a halálos ítélet.

Gyergyószentmiklóson nem ment konfliktus nélkül a kommunista rendszer gyakorlatba ültetése, az egyház-ellenes tervek megvalósítása. Ebben az időben László Ignác volt a város főesperese, akit tiszteltek a helyiek, mert sokat tett a szegény rétegekért, valamint köztudott volt a kommunizmussal szemben táplált ellenérzése. Már 1946-ban megpróbálták letartóztatni, de a városban lázadás tört ki ennek hírére, az emberek kiszabadították László Ignácot, és a plébánián őrizték. Az államosítás idején a főesperes a városban tartózkodott, de már sokat nem tehetett az iskola megmentése érdekében. Még az államosítási rendelet előtt helyi kommunisták kiélezték a közhangulatot. Érdekes adat, hogy a gyergyói kommunista propaganda fő alakja egy diák, Kémenes Ármin volt, ő verte le az intézet homlokzatáról a keresztet. A hangulat annyira elmérgesedett, hogy a diákok a kerítésen átmászva menekültek haza.²²⁴ Az iskola életének utolsó napjaiban Uray M. Asteria tanárnő a következő szavakkal búcsúzott 1948-ban a 48 fős osztályától: „Negyvennyolcan vagytok, negyvennyolc felé mentek.”²²⁵

Az államosítási rendelet megjelenése után felszámolták a Fogarassy Leánynevelő Intézetet, a nővérek még egy ideig ott laktak a zárdában. Végül 1948. szeptember végén az épület teljes mértékben az állami hatóságok kezébe került, felszólították a nővéreket a kiköltözésre. Az egyház tehetetlenül nézte végig mindezt, nem tudtak segíteni a püspökséghez forduló nővéreknek: „Sajnálattal látom, hogy legújabbán az átvétel alkalmával elkülönített és meghagyott zárda kiürítésére is felszólítást kaptak. Megértéssel vagyok a Tiszt. nővérek nehéz helyzetében, de saját érdekükben a Kultusz Miniszter úr döntéséig nem áll módomban, hogy a zárda kiürítésére nézve

intézkedjem.²²⁶ – írta Boga Alajos püspöki helytartó. Így 72 évvel alapítása után a Fogarassy Leánynevelő Intézet bezárta kapuit, de neve fennmaradt a helyi köztudatban, mint a magas szintű oktatás szinonimája.

1.3.10.3. A nővérek és a diákok sorsa az államosítás után

1948 őszétől a diákok előtt két lehetőség állt: vagy abbahagyták tanulmányaikat, vagy átiratkoztak más iskolába. Azon diákok többsége, akik már munkába állhattak, abbahagyták tanulmányaikat, és dolgozni kezdtek. A többiek az állami gimnáziumban tanultak tovább. Az iskolaépület az állam tulajdonába ment át, mint intézmény továbbra is iskolaként működött. Pár évig „Magyar nyelvű egyes gimnázium“ volt a megnevezése, igazgatója pedig a világiak sorába lépett egykori irgalmasnővér, Szabó Emma. Aligazgatója Hajdú Gergely, majd Basilides Tibor (aki korábban már tanított a zárdában testnevelést és román nyelvet).²²⁷ Az adatszolgáltató egykori diákok elmondták, hogy gyermekként nem tudatosult bennük, hogy már egy egész más iskolában járnak, csak arra figyeltek fel, hogy már nem az irgalmas nővérek vezetik az iskolát.

A szerzetesnők további sorsáról egy keltezés nélküli kimutatás²²⁸ tanúskodik, eszerint:

Honnan hova	Egyházi szolgálatban	Család körében	Állami szolgálatban	Állami szolg. kívül	Összesen
Intézetből	3	12	-	3	18
Kórházból	-	1	9	1	11
Árvaházból	-	4	1	-	5
Más zárdából	-	5	2	-	7
Ferences	-	1	-	-	1
Orsolyita	-	1	-	-	1
ÖSSZESEN	3	24	12	4	43

6. táblázat: Kimutatás a nővérek mozgásáról az államosítás után.

András Szabolcs

A kommunista állam folytatta az egyházak elleni hadjáratát, egy nappal az iskola felszámolása után, 1948. augusztus 4-én megjelent a vallásügyi törvény, amely felszámolta a görög-katolikus egyházat, korlátozta a szerzetesi tevékenységet, elvágta a katolikus egyház Rómához fűződő kapcsolatait. A legtöbb magyar püspök – felekezettől függetlenül – börtönbe került.²²⁹ Tehát bekövetkezett az az idő, amiről az *Üldöztetés idején* című körlevél beszélt, de ez már olyan történet, amelyben semmilyen szerep nem jutott a Fogarassy Leánynevelő Intézetnek.

1.3.11. Új kezdet?

2003-ban a gyergyószentmiklósi plébánia visszakapta az iskolaépületet, amelyben jelenleg a szakközépiskola működik. Az egykori iskola vagyonát, az erdőket és szántókat nem kapta vissza az egyház, de tudomásunk szerint nem is igényelte azt. 2006-ban az iskolában beindult a római katolikus intenzív teológia osztály, amelynek tanárai és diákjai több alkalommal is megemlékeztek az egykori iskolaalapító püspökről és a Fogarassy Leánynevelő Intézetéről. Az iskolaépület jelenleg a Szent István plébánia tulajdonában van, és 2012 végén felvette az építtető püspök nevét, Fogarasy Mihály Műszaki Líceum. Mindemellett nem állíthatjuk, hogy az egykori intézet éledt újjá. Pedig a Fogarassy Leánynevelő Intézet bebizonyította, hogy a felekezeti iskolák képesek magas szintű oktatást biztosítani.

- ⁷⁰ Ferenczi K., *i.m.*, 48.
- ⁷¹ ***, *Évzáró vizsgák*, in: Gyergyói Hírlap, II. évf., 27. sz., 1899. július 2. 2.
- ⁷² Fogarassy Leánynevelő Intézet Értesítője az 1917-1918-as tanévről. 29.
- ⁷³ GYLvt, FLI iratai. 1879. 02.14. *Kivonat a gyergyószentmiklósi latin szertartású egyházközségi tanács jegyzőkönyvéből.*
- ⁷⁴ Lásd: GYLvt, FLI iratai. 1619/1897 és 1681/1900. *Státus levele.*
- ⁷⁵ Ferenczi K., *i.m.*, 47.
- ⁷⁶ ***, *Majális*, in: Gyergyói Hírlap, II. évf., 21. sz., 1899. május 21. 3.
- ⁷⁷ ***, *Tanuló ifjúság öröme*, in: Gyergyó, II. évf., 20. sz., 1902. 05. 18. 3.
- ⁷⁸ ***, *Tanító egyesületek*, in: Gyergyó, II. évf., 21. sz., 1902. május 25. 1.
- ⁷⁹ Fogarassy Leánynevelő Intézet Értesítője az 1917-1918-as tanévről. 3.
- ⁸⁰ GYLvt, FLI iratai. Kézirat. I.n., é.n. *A gyergyószentmiklósi Fogarassy Leánynevelő Intézet rövid története.*
- ⁸¹ GYLvt. I.n., é.n. *Domus Historia.*
- ⁸² GYLvt, FLI iratai. 2777/1918. *Püspöki rendelet.*
- ⁸³ Lásd: Fogarassy Leánynevelő Intézet Értesítője az 1917-1918-as tanévről. 7.
- ⁸⁴ Uo., 6.
- ⁸⁵ GYLvt, FLI iratai. 1918. 12. 05. *Megyei tanfelügyelő rendelete.*
- ⁸⁶ GYLvt, FLI iratai. 4116/1919. *Püspökség rendelete.*
- ⁸⁷ *Domus Historia*, 43.
- ⁸⁸ GYLvt, FLI iratai. 1875/1919. *Távirat.*
- ⁸⁹ GYLvt, FLI iratai. 4/1920. 01. 28.
- ⁹⁰ PETRES Kálmán (szerk.), *Fogarassy Leánynevelő Intézet évkönyve az 1942 – 1943-as tanévről.* Márk István könyvnyomda, Gyergyószentmiklós, 1943. 5.
- ⁹¹ SZABÓ K. Attila (szerk.), *Az erdélyi magyar tanító- és óvóképző évszázadai (1777-2000)*, Mentor, Marosvásárhely, 2009. 74. sk.
- ⁹² Lásd a 3. számú mellékletben!
- ⁹³ GYLvt, FLI iratai. 1504/1923. *Tájékoztatás a minisztériumi rendeletről.*
- ⁹⁴ *Domus Historia*, 52.
- ⁹⁵ Lásd például az 1926-os esetet: GYLvt, FLI iratai. 101716/1926. 09. 01. *Minisztériumi rendelet.*
- ⁹⁶ GYLvt, FLI iratai. 0905/1926. 11. 02. *Minisztériumi rendelet.*
- ⁹⁷ GYLvt, FLI iratai. 2722/1927. 06. 10. *Az erdélyi püspök levele Görög Joachimhoz.*
- ⁹⁸ GYLvt, FLI iratai. 2722/1927. 07. 08. *A püspökhelyettes levele.*
- ⁹⁹ GYLvt, FLI iratai. 730/1928. *Az erdélyi püspök levele az iskolához.*

- ¹⁰⁰ CsÁL, F. 442, A gyergyószentmiklósi FLI. Sz. 96/1924. 01. 23. *Registru de inspectii.*
- ¹⁰¹ Uo. 1926. 03. 09.
- ¹⁰² Uo., 1934. 11. 26.
- ¹⁰³ Uo., 1938. 01. 13.
- ¹⁰⁴ Uo., 1938. 04. 07.
- ¹⁰⁵ Uo.
- ¹⁰⁶ PETRES K., 1943. 5.
- ¹⁰⁷ Lásd 4. számú mellékletben rajz az iskolaépület bővüléséről. GYLvt, FLI iratai. 1774/1924. *Tervrajz.*
- ¹⁰⁸ GYLvt, FLI iratai. I.n., 1926. 01. *Szerződés a Putna Societate Anonima Forestrieră céggel.*
- ¹⁰⁹ GYLvt, FLI iratai. I.n., 1926. 06. 05. *A Putna Societate Anonima Forestrieră cég végelszámolósa.*
- ¹¹⁰ GYLvt, FLI iratai. I.n., 1926. 10. 18. *Lobenschutz József levele.*
- ¹¹¹ GYLvt, FLI iratai. I.n., 1926. 07. 23. *Tordai Cementgyár levele.*
- ¹¹² GYLvt, FLI iratai. I.n., 1926. 12. 21. *Szászrégeni Gőztéglagyár RT levele.*
- ¹¹³ GYLvt, FLI iratai. I.n., 1927. 02. 03. *Szászrégeni Gőztéglagyár RT levele.*
- ¹¹⁴ GYLvt, FLI iratai. I.n., 1927. 02. 06. *Szerződés szállítókkal.*
- ¹¹⁵ GYLvt, FLI iratai. I.n., 1927. 04. 30. *Szerződés Barabás Istvánnal.*
- ¹¹⁶ GYLvt, FLI iratai. I.n., 1927. 03. 27. *Proces Verbal. Az erdőügyekkel külön foglalkozunk a 1.3.3.1. alfejezetben*
- ¹¹⁷ GYLvt, FLI iratai. 1501/1927. *A püspökség jóváhagyása az építkezéshez.*
- ¹¹⁸ GYLvt, FLI iratai. 1774/1927. *A város jóváhagyása az építkezéshez.*
- ¹¹⁹ GYLvt, FLI iratai. I.n., 1927. 04. 05. *László Antal levele.*
- ¹²⁰ GYLvt, FLI iratai. 72/1927. *Közbirtokosság levele.*
- ¹²¹ GYLvt, FLI iratai. 861/1928. *A város levele.*
- ¹²² LŐRINCZ M. Dominika, *Gyergyószentmiklósi Fogarassy Leánynevelő Intézet évkönyve az 1940-41. átmeneti iskolai évről*, Márk István könyvnyomdája, Gyergyószentmiklós, 1941. 6.
- ¹²³ GYLvt, FLI iratai. I.n., 1929. 08. 23. *László Antal levele.*
- ¹²⁴ GYLvt, FLI iratai. I.n., 1931. 04. 15. *Megállapodás.*
- ¹²⁵ GYLvt, FLI iratai. 407/1931. *Szabó György levele a Státushoz.*
- ¹²⁶ GYLvt, FLI iratai. 1802/1931. *Státus levele Szabó Györgyhöz.*
- ¹²⁷ GYLvt, FLI iratai. 5858/1932. *Majláth Gusztáv Károly püspök levele.*

- ¹²⁸ GYLvt, FLI iratai. I.n. 1935. 04. 01. *Levél Boga Alajoshoz.*
- ¹²⁹ GYLvt, FLI iratai. I.n. 1936. 10. 21. *Leszámolás.*
- ¹³⁰ GYLvt, FLI iratai. 5130/1936. *Lakhatási engedély.*
- ¹³¹ LŐRINCZ M. D., *i.m.*, 6.
- ¹³² GYLvt, FLI iratai. 178/1923 RA *A gyergyói kisajátítási bizottság jegyzőkönyve*
- ¹³³ GYLvt, FLI iratai. 140/1923 *A megyei kisajátítási bizottság jegyzőkönyve.*
- ¹³⁴ Lásd a 102 és 103-as jegyzeteknél!
- ¹³⁵ GYLvt, FLI iratai. I.n., 1927. 03. 27. *Proces Verbal.*
- ¹³⁶ GYLvt, FLI iratai. I.n., 1936. 07. 05. *M. Câmpian ügyvéd levele.*
- ¹³⁷ GYLvt, FLI iratai. I.n., 1936. 04. 15. *Adásvételi szerződés.*
- ¹³⁸ GYLvt, FLI iratai. 3205/1943. *M. Kir. Erdőgazgatóság határozta.*
- ¹³⁹ GYLvt, FLI iratai. 500.595/1944. *M. Kir. Földművelésügyi Minisztérium véghatározata.*
- ¹⁴⁰ GYLvt, FLI iratai. 86547/1930. 01. 22. *Pietre C. Caspari bíboros levele.*
- ¹⁴¹ GYLvt, FLI iratai. I.n., 1933. 02. *Levél a Szentatyához.*
- ¹⁴² GYLvt, FLI iratai. 127508/1933. 11. 08. *Pacelli bíboros levele.*
- ¹⁴³ GYLvt, FLI iratai. 127508/1933. 11. 08. *Ottaviani bíboros levele.*
- ¹⁴⁴ GYLvt, FLI iratai. I. n., 1933. 11. 12. *Majláth Gusztáv Károly levele.*
- ¹⁴⁵ GYLvt, FLI iratai. I. n., 1933. 11. 15. *Kiadások - bevételek*
- ¹⁴⁶ GYLvt, FLI iratai. I. n., 1944. 11. 14. *Költségvetés az 1943 – 1944-es tanévre.*
- ¹⁴⁷ GYLvt, FLI iratai. 41/1921. 07. 31. *Proces Verbal*
- ¹⁴⁸ GYLvt, FLI iratai. I. n., 1923. 11. 04. *Végrendelet.*
- ¹⁴⁹ GYLvt, FLI iratai. 179/208/1931. 06. 10. *Takarékpénztári értesítő.*
- ¹⁵⁰ GYLvt, FLI iratai. I. n., 1932. 06. 22. *Az örmény-katolikus plébánia levele.*
- ¹⁵¹ GYLvt, FLI iratai. I. n., 1925. 05. 09. *Értesítés aszfaltadóról.*
- ¹⁵² GYLvt, FLI iratai. 4157/1933. 01. 28. *Majláth püspök levele.*
- ¹⁵³ GYLvt, FLI iratai. I. n., 1944. 08. 03. *A gyergyószentmiklósi Fogarassy Intézet fontos adatai.*
- ¹⁵⁴ VOFKORI Gy., *i.m.*, 112.
- ¹⁵⁵ GYLvt, FLI iratai. I. n., 1941. 03. 25. *Géczy Sándor levele.*
- ¹⁵⁶ GYLvt, FLI iratai. I. n., 1941. 004. 23. *Rendelkezés Géczy S. ügyében.*
- ¹⁵⁷ GYLvt, FLI iratai. 258/1943. 05. 28. *Petres Kálmán levele.*
- ¹⁵⁸ Lásd az 1.3.3.3. alfejezetben!
- ¹⁵⁹ GYLvt, FLI iratai. 861/1928. 04. 28. *A város levele.*
- ¹⁶⁰ GYLvt, FLI iratai. 2667/1931. 06. 17. *Városi támogatás.*

- ¹⁶¹ GYLvt, FLI iratai. 6918/1918. *Orel Dezső rendelete.*
- ¹⁶² GYLvt, FLI iratai. 2080/1943. *Városi rendelet hastífusz oltásról.*
- ¹⁶³ GYLvt, FLI iratai. 1585/1943. 02. 15. *Városi rendelet a sertéspestisről.*
- ¹⁶⁴ GYLvt, FLI iratai. 1911/1943. *Zárlat feloldása.*
- ¹⁶⁵ GYLvt, FLI iratai. 153/1927. 01. 19. *Státus levele.*
- ¹⁶⁶ GYLvt, FLI iratai. 63/1927. 01. 13. *Státus levele.*
- ¹⁶⁷ Lásd az 1. sz. mellékletben!
- ¹⁶⁸ ***, *A gheorgheni róm. katj. püspöki leánygimnázium 1932-33 iskolai évi értesítője*, Márk Nyomda, Gyergyószentmiklós, 1933. 8.
- ¹⁶⁹ GYLvt, FLI iratai. I. n., 1933. 11. 15. *Az intézet növendékeinek száma.*
- ¹⁷⁰ GYLvt, FLI iratai. 397/1927. 02. *Brevet industrial.*
- ¹⁷¹ GYLvt, FLI iratai. I. n., 1933. 11. 15. *Kedvezményben részesült növendékek.*
- ¹⁷² Adatközlő: KERCSÓ Anna, sz.: 1933. 04. 05., diák: 1940 – 1948.
- ¹⁷³ ***, *A gheorgheni róm. kath. püspöki leánygimnáziumnak 1928-29 tanévi értesítője*, Vákár könyvnyomda, Csíkszereda, 1929. 14.
- ¹⁷⁴ PETRES Kálmán (szerk.), *Fogarassy Leánynevelő Intézet évkönyve az 1942 – 1943-as tanévről*. Márk István könyvnyomda, Gyergyószentmiklós, 1943. 38.
- ¹⁷⁵ Uo., 13.
- ¹⁷⁶ GYLvt, FLI iratai. 2722/1927. 06. 10. *Az erdélyi püspök levele Görög Joachimhoz.*
- ¹⁷⁷ Adatközlő: SZEKULA Éva, sz.: 1930. 12. 13., diák: 1940 – 1946.
- ¹⁷⁸ Adatközlő: KÓSA Éva, sz.: 1934. 05. 05. Diák: 1944 – 1948.
- ¹⁷⁹ LŐRINCZ D., *i.m.*, 16.
- ¹⁸⁰ PETRES K., 1943. *i.m.* 9.
- ¹⁸¹ ***, *A gheorgheni róm. kath. püspöki leánygimnáziumnak 1930-31 tanévi értesítője*, Sándory Mihály könyvnyomda, Gyergyószentmiklós, 1931. 22.
- ¹⁸² GYLvt, FLI iratai. I. n., 1920. 06. 30. *Jegyzőkönyv.*
- ¹⁸³ GYLvt, FLI iratai. *Domus Historia.* 52-53.
- ¹⁸⁴ GYLvt, FLI iratai. 1688/1926. *Püspöki rendelet.*
- ¹⁸⁵ LŐRINCZ M. D., *i.m.*, 9.
- ¹⁸⁶ HAJDÓ István, *In memoriam Márton Áron*, in: *Művelődési Kalauz*, 14. szám, 1995. május. 2. old.
- ¹⁸⁷ LŐRINCZ M. D., *i.m.*, 4.
- ¹⁸⁸ PETRES K., 1943. *i.m.* 8.
- ¹⁸⁹ Adatközlő: SZEKULA Éva.

- ¹⁹⁰ PUKÁNSZKY Béla – NÉMETH András, *Neveléstörténet*, in: <http://magyar-irodalom.elte.hu/nevelestortenet/>
- ¹⁹¹ PETRES K., 1943. *i.m.* 22.
- ¹⁹² LŐRINCZ M. D., *i.m.*, 9.
- ¹⁹³ PETRES K., 1943. *i.m.* 36.
- ¹⁹⁴ GYLvt, FLI iratai. I. n., 1941. 07. *Hóman Bálint levele dr. László Dezsőhöz.*
- ¹⁹⁵ GYLvt, FLI iratai. I. n., 1941. 07. 20. *Levél a Városi Közlekedési Hivatalhoz.*
- ¹⁹⁶ GYLvt, FLI iratai. I. n., 1941. 05. 07. *Értesítés a továbbképző résztvevőinek.*
- ¹⁹⁷ GYLvt, FLI iratai. I. n., 1947. 12. 30. *Kimutatás. 3.*
- ¹⁹⁸ PETRES K., 1944. *i.m.*, 34-38.
- ¹⁹⁹ GYLvt, FLI iratai. I. n., 1943. *A gyergyószentmiklósi zárdaépületben felállítandó lyceum és Tanítóképzővel kapcsolatos építésnek és kibővítésnek vázlatos terve.*
- ²⁰⁰ GYLvt, FLI iratai. 5522/1943.10. 21. *Felülvizsgálati jegyzőkönyv.*
- ²⁰¹ PETRES K., 1943. *i.m.*, 36.
- ²⁰² Uő., 1944. *i.m.*, 39.
- ²⁰³ SZABÓ K. A., *i.m.*, 257.
- ²⁰⁴ PETRES K., 1943. *i.m.*, 7.
- ²⁰⁵ GYLvt, FLI iratai. 4712/1943. 05. 01. *Dombi István polgármester rendelete.*
- ²⁰⁶ GYLvt, FLI iratai. 6899/1943. *Határozat a II. Léggótlami csoport felállításáról.*
- ²⁰⁷ GYLvt, FLI iratai. I. n., 1943. 09. 20. *A gyergyószentmiklósi Fogarassy leánynevelő Intézet épületek készütségi és riadó terve.*
- ²⁰⁸ Adatközlő: KERCSÓ Anna, sz.: 1933. 04. 05., diák: 1940 – 1948.
- ²⁰⁹ CsÁL, F. 442, A gyergyószentmiklósi FLI. Sz. 96/1946. 06. 12. *Registru de inspectii 1923-1949.*
- ²¹⁰ SCURTU, Ioan – BUZATU, Gheorghe, *Istoria românilor în secolul XX (1918-1948)*, Paideia, Bukarest, 1999. 489 sk.
- ²¹¹ GYLvt, FLI iratai. 2700/1946. 08. 16. *Felszólítás Sándor Imre püspöki helytartótól.*
- ²¹² GYLvt, FLI iratai. I. n., 1946. 01. 07. *A gyergyószentmiklósi Fogarassy Leánynevelő Intézetben ellátandók névsora.*
- ²¹³ GYLvt, FLI iratai. 115/1947-1948. 1948. 01. 30. *Levél a Megyei Gazdasági Hivatalhoz.*
- ²¹⁴ GYLvt, FLI iratai. I. n., 1947. 12. 30. *Kimutatás. 2-3.*
- ²¹⁵ GYLvt, FLI iratai. 35/1947. 09. 19. *Kimutatás a szervezetbe lépőkről.*
- ²¹⁶ GYLvt, FLI iratai. 55/1945. 11. 10. *Proces Verbal de verificare si constatare.*
- ²¹⁷ GYLvt, FLI iratai. 888/1947. 07. 12. *Pénzkiutalás.*

- ²¹⁸ GYLvt, FLI iratai. 5/1944. *Üldöztetés idején körlevél.*
- ²¹⁹ GYLvt, FLI iratai. 112/1948. 01. 02. *Jegyzőkönyv a tanítók eskütételéről.*
- ²²⁰ GYLvt, FLI iratai. 117/1948. *A polgármester levele a tanügyi minisztériumhoz.*
- ²²¹ CsÁL, F. 442, A gyergyószentmiklósi FLI. Sz. 96/1947. 06. 04-05. *Registru de inspectii 1923-1949.*
- ²²² Uo., 1948. 06.16.
- ²²³ SZABÓ K. A., *i.m.*, 92.
- ²²⁴ Adatközlő: FAZAKAS Gizella, sz.: 1933. 02. 05., diák: 1940 – 1948.
- ²²⁵ Adatközlő: KERCSÓ Anna, sz.: 1933. 04. 05., diák: 1940 – 1948.
- ²²⁶ GYLvt, FLI iratai. 4697/1948. 10. 19. *Boga Alajos levele.*
- ²²⁷ CsÁL, F. 442, A gyergyószentmiklósi FLI. Sz. 96/1949. 01. 08. *Registru de inspectii 1923-1949.*
- ²²⁸ GYLvt, FLI iratai. I.n., é.n., *Kimutatás a Szatmári irgalmas nővérek Gyergyószentmiklóson működött tagjairól.*
- ²²⁹ BĂRBULESCU, Mihai – DELETANT, Dennis, *Istoria României*, Corint, Bukarest, 2005. 411 sk.
- ²³⁰ 1868. évi XXXVIII. törvénycikk, in: Ezer év törvényei, <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=5360>
- ²³¹ ***, *FLI értesítője az 1888 – 1889-es tanévről*, k.n., Gyergyóditró, 1889. 9.
- ²³² FERENCZI K., *i.m.*, 35.
- ²³³ GYLvt, FLI iratai. 28/1918. 06. 10. *Virág Kornélia polgári leányiskolai bizonyítványa.*
- ²³⁴ SZABÓ. K. A., *i.m.*, 77 sk.
- ²³⁵ 1935. évi VI. törvénycikk a közoktatásügyi igazgatásról, in: Ezer év törvényei, <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=7974>
- ²³⁶ GYLvt, FLI iratai. 2727/1876. *Fogarassy Leánynevelő Intézet Alapítólevele*
- ²³⁷ GYLvt, FLI iratai. 3776/1879. *Fogarasy Mihály levele László Dénes alispánhoz*
- ²³⁸ GYLvt, FLI iratai. 23/1932. 04. 17. *Fiedler István levele a gyermeklelkek nevelésének módjáról.*
- ²³⁹ ***, *FLI értesítője az 1888 – 1889-es tanévről*, k.n., Gyergyóditró, 1889. 5 -7.
- ²⁴⁰ PETRES K., *i.m.*, 1943. 38.
- ²⁴¹ ***, *FLI Értesítője az 1917-1918-as tanévről.* Kossuth Nyomda, Gyergyószentmiklós, 1918. 7.
- ²⁴² ***, *Római katolikus polgári iskola ellenőrző és értesítő könyve*, kiállítva 1940. 11. 15. Tulajdonos: Balázs Mária.